

The Qur'anic Model for Confronting Colonial Orientalism in the Thought of Martyr Imam Khamenei (May God Have Mercy upon Him)

Bagher Riahiemehr¹

1. Corresponding Author, Founding Member of the Quran and Orientalists Association of the Islamic Seminaries of Iran. Email: dr.riahi@chmail.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received:
7 March 2026
Received in revised form:
9 April 2026
Accepted:
28 April 2026
Available online:
11 March 2026

Keywords:
The Holy Qur'an,
Colonial Orientalism,
Negation of
Domination (Nafy al-Sabil),
Social Justice,
Unity of the Islamic Ummah,
Martyr Imam Khamenei,
New Islamic Civilization.

ABSTRACT

Objective: Colonial Orientalism is one of the contemporary forms of domination that contributes to the reproduction of an unequal global order by producing a derogatory image of Islam and Iran, intertwining today with the cognitive and identity war against the Islamic world. The objective of this research is to elucidate the Qur'anic model of confronting this discourse in the thought of Imam Khamenei, in order to present a civilizational framework—beyond momentary reactions—for countering neo-colonialism and ultra-colonialism.

Methodology: This research has been conducted using an analytical-exegetical method, based on the study of Qur'anic texts, exegeses, Orientalist literature, and the statements of Imam Khamenei.

Results: The findings indicate that colonialism, in this context, is understood as a system of political, economic, cultural, and epistemic domination that has evolved into neo-colonialism and ultra-colonialism in the form of globalization, cultural assimilation, and colonial Orientalism. The Qur'anic foundations of this model are based on trans-historical enemy recognition (identifying the logic of *Istikbar*, *Tahrif*, and *Istid'af*), the jurisprudential rule of *Nafy-e Sabil* (negation of dominance), and the principle of the *'Izzah* (dignity) of believers, aiming to negate any permanent domination over the community of faith. In Imam Khamenei's thought, as a contemporary interpretation of these foundations, emphasizing the link between neo-colonialism, local despotism, psychological and media warfare, Islamophobia, and Iranophobia, strategies such as confronting cultural invasion and alienation, managing psychological warfare through *Basīrah* (insight), strengthening the unity of the Islamic Ummah, and establishing social *Adalah* (justice) are formulated as the axis of reviving Islamic civilization.

Conclusion: The outcome of this research demonstrates that the Qur'anic model of confronting colonial Orientalism is a multi-level and civilizational model that continuously pursues enemy recognition, the negation of domination, independence, the reconstruction of Islamic identity, the production of science intertwined with *Iman* (faith), alternative narrative-building, and civilization-building.

Cite this article: Riahiemehr, B. (2026). The Qur'anic Model for Confronting Colonial Orientalism in the Thought of Martyr Imam Khamenei (May God Have Mercy upon Him). *The Quran from Orientalists Point of View*, 21 (40), 109-152.
<https://doi.org/10.22034/jqopv.2025.20416.1418>

© The Author(s).

Publisher: Al-Mustafa International University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/jqopv.2025.20416.1418>

1. Introduction

Orientalism has historically developed from a field concerned with the study of the East into a broader epistemic formation that, in some of its manifestations, became intertwined with political power, colonial administration, cultural representation, and the construction of an unequal relationship between the West and the societies described as Eastern. The present study focuses specifically on colonial Orientalism and examines it not merely as an academic tradition but as part of a wider structure of domination involving political, economic, cultural, epistemic, and representational dimensions.

The article identifies a transformation in the historical forms of colonial domination. Classical colonialism operated primarily through direct territorial occupation and political control. Modern colonialism increasingly relied on dependent elites, economic structures, and political influence, while more recent discussions of postmodern or postcolonial forms of domination emphasize globalization, cultural standardization, media, education, knowledge production, and the shaping of identities and values. Within this framework, colonial Orientalism is interpreted as one mechanism through which representations of Islam and Iran may contribute to the reproduction of asymmetrical power relations.

The central research problem is therefore how a Qur'anic framework for confronting such forms of domination can be formulated through the intellectual framework of the late Ayatollah Sayyid Ali Khamenei. The article asks what constitutes the Qur'anic model of confronting colonial Orientalism in his thought and how such a model can respond to epistemic, cultural, and political mechanisms of domination.

The study situates itself within previous works dealing with modern colonialism, postmodern colonialism, systems of domination, Qur'anic approaches to confronting external threats, and Orientalist studies. According to the article, previous studies have generally concentrated either on colonialism as a political phenomenon or on Orientalism and related educational and intellectual issues. The distinctive contribution claimed by the present study is its attempt to connect colonial Orientalism with Qur'anic principles and with the contemporary civilizational interpretation found in the thought of the late Ayatollah Sayyid Ali Khamenei.

2. Methodology

The study employs an analytical-interpretive method. Its primary textual corpus consists of relevant Qur'anic verses and their treatment in exegetical literature, while statements by the late Ayatollah Sayyid Ali Khamenei constitute the principal contemporary intellectual material through which the Qur'anic principles are interpreted in relation to current conditions. The study also draws upon literature concerning colonialism, modern colonialism, postmodern colonialism, Orientalism, Islamophobia, Iranophobia, psychological warfare, and cultural domination.

The analytical procedure proceeds conceptually rather than statistically. First, the article defines colonialism and distinguishes its classical, modern, and postmodern forms. It then conceptualizes colonial Orientalism as a dimension of broader domination, particularly through knowledge production, cultural representation, identity construction, and the formation of an unequal relationship between the West and the Muslim world. Subsequently, relevant Qur'anic principles are examined, particularly enemy recognition, rejection of domination, dignity, unity, and justice. Finally, these principles are read alongside selected statements by the late Ayatollah Sayyid Ali Khamenei in order to formulate a multidimensional model of resistance.

The article therefore does not employ quantitative measurement or statistical analysis. Its principal analytical operation is the conceptual and interpretive connection of Qur'anic principles with contemporary manifestations of domination and with the selected intellectual statements of the late Ayatollah Sayyid Ali Khamenei.

3. Findings

The first major finding is that the concept of colonialism employed in the article extends beyond direct territorial occupation. Colonialism is conceptualized as a multilayered structure of political, economic, cultural, and epistemic domination. In this broader framework, colonial Orientalism constitutes a form of epistemic domination because representations of Islam and Iran can participate in constructing an inferiorized "other" and in establishing external standards for interpreting identity, development, rationality, and political order. The article consequently connects classical colonialism with modern and postmodern mechanisms of domination.

The second major finding concerns Qur'anic enemy recognition. The article argues that the Qur'an does not conceptualize the enemy merely through political labels but through characteristics such as arrogance,

distortion of truth, division, and systematic oppression. The Qur'anic narratives concerning Pharaoh and the treatment of the Children of Israel are employed to illustrate domination as a structure involving arrogance, fragmentation, and the systematic production of vulnerability. The discussion of Qur'anic verses concerning relations with hostile groups is likewise used to distinguish between ordinary human relations and organized aggression. On this basis, enemy recognition becomes an epistemic prerequisite for resistance because effective resistance requires understanding the mechanisms through which domination is reproduced.

The third finding is that rejection of domination and the principle of dignity provide the normative foundation of political and cultural independence. The article particularly emphasizes Qur'an 4:141 and the principle commonly associated with the rejection of a path of domination over believers. In the article's interpretation, this principle extends beyond military occupation and encompasses forms of political, economic, intellectual, and cultural dependency that establish enduring structures of domination. The concept of dignity likewise provides a positive foundation for independence: a community that derives its values and self-understanding from external centers of power becomes vulnerable to intellectual and cultural domination. Independence therefore involves not isolation from the world but the preservation of autonomous intellectual, cultural, political, and scientific agency.

The fourth finding concerns cultural invasion and alienation. The article interprets cultural domination as particularly effective when an external system of values becomes an internal criterion for defining truth, progress, rationality, and identity. In this context, cultural alienation is not reduced to the adoption of particular external technologies or cultural products. Rather, it is understood as a transfer of epistemic and normative authority from an Islamic intellectual framework to an external dominant framework. The Qur'anic verses discussed in the article are used to support the necessity of preserving the authority of divine guidance and resisting forms of intellectual dependence.

The fifth finding concerns psychological and media warfare. The article connects contemporary colonial mechanisms with the production of narratives, representations, and perceptions. Colonial domination therefore does not necessarily require visible military intervention; it may operate through media, education, psychological operations, and the construction of collective perceptions. The thought of the late Ayatollah Sayyid Ali Khamenei is presented as emphasizing awareness, interpretive clarification,

and the development of independent media and intellectual capacities as responses to such forms of domination.

The sixth finding is the central role assigned to Islamic unity. The article interprets Qur'anic injunctions concerning attachment to the divine bond, avoidance of internal conflict, and reconciliation among believers as foundations for managing internal differences. Unity is not presented as the elimination of intellectual or jurisprudential diversity. Rather, it is understood as preventing differences from becoming mechanisms of permanent social fragmentation, sectarian hostility, and political weakness. The article connects this principle with the contemporary argument that colonial strategies can exploit internal divisions within Muslim societies. Islamic unity is consequently conceptualized as a component of civilizational resistance.

The seventh major finding concerns social justice. The article identifies justice as one of the principal foundations of Islamic civilizational reconstruction and connects it with the Qur'anic purpose of establishing justice among human beings. Justice is treated not simply as an ethical virtue but as a structural principle involving law, political authority, economic relations, knowledge, and legitimate defensive power. Within this framework, the internal realization of justice is itself part of resistance to external domination because a society characterized by internal oppression and structural injustice remains vulnerable to external influence.

The article further emphasizes the relationship between knowledge and faith. Drawing on statements by the late Ayatollah Sayyid Ali Khamenei, it argues that scientific power can become an instrument of domination when detached from ethical and religious responsibility. Accordingly, confronting epistemic domination requires neither rejection of science nor isolation from global knowledge. Rather, it requires developing independent scientific capacity and restoring an integrated relationship between knowledge and ethical-religious commitments.

Taken together, these findings establish a multidimensional model consisting of enemy recognition, rejection of domination, preservation of dignity and independence, reconstruction of Islamic identity, intellectual and media awareness, management of internal differences, Islamic unity, social justice, and civilizational reconstruction. The article thus moves from a defensive understanding of resistance toward a constructive conception in which resistance is connected with the production of knowledge, institutional justice, cultural confidence, and civilizational capacity.

4. Conclusion

The study concludes that the Qur'anic model of confronting colonial Orientalism in the thought of the late Ayatollah Sayyid Ali Khamenei is not reducible to political reaction or criticism of Western representations of Islam. It constitutes a multidimensional civilizational framework in which colonialism is understood as a continuing structure of domination whose contemporary forms may include modern colonialism, postmodern mechanisms of influence, epistemic domination, psychological warfare, Islamophobia, and Iranophobia.

The Qur'anic foundations identified by the article include enemy recognition, rejection of domination, Islamic dignity, independence, unity, and justice. In the contemporary intellectual framework examined by the study, these principles are extended into practical areas including resistance to cultural alienation, strengthening of intellectual and media awareness, management of sectarian differences, development of scientific capacity, social justice, and civilizational reconstruction.

The principal answer to the research question is therefore that confronting colonial Orientalism requires simultaneous action at several interconnected levels: epistemic, cultural, media, political, social, and civilizational. The article's principal contribution lies in bringing these dimensions together within a Qur'anic framework and interpreting them through the contemporary thought of the late Ayatollah Sayyid Ali Khamenei. Its ultimate argument is that effective resistance to epistemic and cultural domination requires not only rejection of external domination but also the internal reconstruction of identity, knowledge, justice, unity, and civilizational capacity.

الگوی قرآنی مواجهه با شرق‌شناسی استعماری در اندیشه شهید امام خامنه‌ای

باقر ریاحی مهر^۱

۱. نویسنده مسئول، عضو هیئت مؤسسين انجمن قرآن و مستشرقان حوزه‌های علمیه کشور: dr.riahi@chmail.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۲/۱۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۱/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۰۸ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۳/۲۹ کلیدواژه‌ها: قرآن کریم، شرق‌شناسی استعماری، نفی سبیل، عدالت اجتماعی، وحدت امت اسلامی، شهید امام خامنه‌ای، تمدن نوین اسلامی.	هدف: شرق‌شناسی استعماری، یکی از صورت‌های معاصر سلطه است که با تولید تصویری تحقیرآمیز از اسلام و ایران، به بازتولید نظم نابرابر جهانی کمک می‌کند و امروزه با جنگ شناختی و هویتی علیه جهان اسلام پیوند خورده است. هدف از پژوهش حاضر، تبیین الگوی قرآنی مواجهه با این گفتمان در اندیشه شهید امام خامنه‌ای است تا چارچوبی تمدنی، فراتر از واکنش‌های مقطعی، برای مقابله با استعمار نو و فرانو ارائه گردد. روش پژوهش: این تحقیق با استفاده از روش «تحلیلی-تفسیری» و مبتنی بر مطالعه متون قرآنی، تفاسیر، ادبیات استشرافی و بیانات شهید امام خامنه‌ای، سامان یافته است. یافته‌ها: بررسی‌ها نشان می‌دهد که استعمار، منظومه‌ای از سلطه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و معرفتی است که تا استعمار نو و فرانو در قالب جهانی‌سازی، شباهت‌سازی فرهنگی و شرق‌شناسی استعماری تحول یافته است. مبانی قرآنی این الگو بر دشمن‌شناسی فراتاریخی (شناسایی منطق استکبار، تحریف و استضعاف)، قاعده فقهی نفی سبیل و اصل عزت مؤمنان استوار است که نفی هرگونه سلطه پایداری بر جامعه ایمانی را پی‌گیری می‌کند. در اندیشه شهید امام خامنه‌ای، به‌عنوان تفسیر معاصر این مبانی، با تأکید بر پیوند استعمار نو با استبداد داخلی، جنگ روانی و رسانه‌ای، اسلام‌هراسی و ایران‌هراسی، راهکارهایی چون مقابله با تهاجم فرهنگی و خودیگانگی، مدیریت جنگ روانی از طریق بصیرت، تقویت وحدت امت اسلامی و اقامه عدالت اجتماعی به‌منزله محور احیای تمدن اسلامی سامان می‌یابد. نتیجه‌گیری: برآیند این پژوهش نشان می‌دهد که الگوی قرآنی مواجهه با شرق‌شناسی استعماری، یک الگوی تمدنی و چندسطحی است که شناخت دشمن، نفی سلطه، استقلال، بازسازی هویت اسلامی، تولید علم پیوندخورده با ایمان، روایت‌سازی بدیل و تمدن‌سازی را به‌صورت پیوسته دنبال می‌کند.

استناد: ریاحی مهر، باقر (۱۴۰۵). الگوی قرآنی مواجهه با شرق‌شناسی استعماری در اندیشه شهید امام خامنه‌ای. *قرآن‌پژوهی خاورشناسان*، ۲۱ (۴۰)، ۱۵۲-۱۰۹. <https://doi.org/10.22034/jqqp.2025.20416.1418>

نویسندگان

ناشر: جامعة المصطفی العالمية

مقدمه

شرق‌شناسی در سیر تاریخی خود، از یک پروژه صرفاً علمی برای شناخت «شرق» به سازوکاری معرفتی-سیاسی تبدیل شد که در بسیاری از موارد، در خدمت سلطه، بازنمایی تحقیرآمیز و تولید «دیگری» فروتر قرار گرفت. در این میان، «شرق‌شناسی استعماری» به عنوان یکی از صورت‌های مدرن سلطه، تنها به توصیف شرق نمی‌پردازد، بلکه با تولید معنا، قالب‌بندی ذهنیت و ساختن تصویری بحران‌زده از جهان اسلام و ایران، زمینه توجیه مداخله، برتری‌طلبی و تداوم هژمونی غرب را فراهم می‌کند. از این رو، مسئله اصلی پژوهش حاضر آن است که چگونه می‌توان با تکیه بر مبانی قرآن کریم و با اتکا به اندیشه امام شهید خامنه‌ای رحمته‌الله، الگویی منسجم برای مواجهه با این صورت‌بندی معرفتی-استعماری ارائه کرد: الگویی که هم جنبه نقد معرفتی داشته باشد و هم ظرفیت تمدن‌سازی و مقاومت عملی.

در این زمینه، پژوهش‌های متعددی به ابعاد گوناگون استعمار نو، استعمار فرانو و نظام سلطه پرداخته‌اند. سلحشور (۱۳۹۳) استعمار فرانو را از منظر بیانات امام شهید خامنه‌ای رحمته‌الله بررسی کرده و بر تحول ابزارهای سلطه از اشغال مستقیم به نفوذ نرم تأکید داشته است. فروزان و حامد (۱۳۹۴) در کتاب استعمار نوین، راهکارهای مبارزه با استعمار را طرح کرده‌اند، اما تمرکز اصلی آنان بر ابعاد سیاسی و اجتماعی سلطه است. مولایی (۱۴۰۴) در شناخت نظام سلطه، ساختار و کارکردهای این نظام را تحلیل کرده و بیش از همه بر صورت‌بندی کلان قدرت تأکید دارد. ریاحی‌مهر (۱۴۰۰) نیز راهکارهای قرآنی مقابله با توطئه‌های آمریکا علیه انقلاب اسلامی را بررسی کرده و نشان داده است که قرآن برای مواجهه با دشمنان بیرونی، ظرفیت هدایتی مهمی دارد. محمودی (۱۳۹۷) هم نقش انقلاب اسلامی را در توسعه آموزش‌های استشرافی بیان کرده و به نسبت میان انقلاب و بازتولید دانش استشرافی توجه داشته است. با این حال، این آثار غالباً یا بر «استعمار» به طور عام تمرکز دارند، یا بر «استشراف» و آموزش‌های مرتبط با آن، و کمتر کوشیده‌اند پیوند میان شرق‌شناسی استعماری و الگوی قرآنی مواجهه را در منظومه فکری امام شهید خامنه‌ای رحمته‌الله به صورت یکپارچه و تحلیلی صورت‌بندی کنند.

چالش اصلی پژوهش حاضر در همین نقطه شکل می‌گیرد: از یک سو، شرق‌شناسی استعماری در عصر حاضر دیگر صرفاً در قالب متون کلاسیک یا مطالعات آکادمیک ظاهر نمی‌شود، بلکه در شبکه‌ای از رسانه، سیاست، تولید دانش، جهانی‌سازی فرهنگی، اسلام‌هراسی و ایران‌هراسی

بازتولید می‌شود؛ از سوی دیگر، در اندیشه امام شهید خامنه‌ای (علیه السلام)، مواجهه با این وضعیت تنها در سطح دفاع سیاسی یا واکنش تبلیغاتی خلاصه نمی‌شود، بلکه به‌مثابه یک پروژه تمدنی، بر دشمن‌شناسی، نفی سلطه، عزت اسلامی، وحدت امت، عدالت اجتماعی و جهاد تبیین استوار است. بنابراین پرسش اصلی این است که: الگوی قرآنی مواجهه با شرق‌شناسی استعماری در اندیشه امام شهید خامنه‌ای (علیه السلام) چیست و این الگو چگونه می‌تواند در برابر سازوکارهای معرفتی، فرهنگی و سیاسی سلطه عمل کند؟

وجه تمایز این مقاله آن است که مسئله را نه صرفاً در سطح نقد شرق‌شناسی یا تحلیل استعمار نو، بلکه در پیوند مستقیم با مبانی قرآنی و اندیشه امام شهید خامنه‌ای (علیه السلام) بررسی می‌کند و از این رهگذر، به‌جای گزارش پراکنده مصادیق سلطه، چارچوبی منسجم برای مواجهه ارائه می‌دهد. نوآوری پژوهش نیز در آن است که شرق‌شناسی استعماری را به‌عنوان بخشی از منظومه سلطه فرانو تحلیل می‌کند و نشان می‌دهد که پاسخ قرآنی به آن، تنها نفی و سلب نیست، بلکه شامل بازسازی هویت، تقویت بصیرت، عدالت‌محوری، وحدت اسلامی و تمدن‌سازی است. روش حل این چالش در مقاله حاضر، تحلیل تفسیری-مفهومی آیات مرتبط، خوانش بیانات امام شهید خامنه‌ای (علیه السلام) و تطبیق این دو با ادبیات نظری استعمار نو و فرانو است تا از دل آن، الگویی چندلایه و کاربردی برای مواجهه با شرق‌شناسی استعماری به دست آید.

الف. مفهوم‌شناسی و چارچوب نظری

استعمار در اصل لغوی، واژه‌ای مثبت و به ظاهر سازنده است. ریشه آن از باب «استفعال» و از ماده «عَمَرَ» به معنای آبادانی و عمران گرفته شده است؛ بدین معنا که «استعمار» در اصل به معنای «آبادانی خواستن» و «آباد کردن» است (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۶۰۴/۴). در لغت‌نامه‌های فارسی نیز همین معنا منعکس شده است؛ دهخدا «استعمار» را به طلب عمران و آبادانی و بهره‌گیری از زمین تفسیر می‌کند (دهخدا، ۱۳۷۳: ۱۸۳۴/۲) و انوری آن را در پیوند با عمران، توسعه‌طلبی و آبادسازی سامان می‌دهد (انوری، ۱۳۸۲: ۳۸۱/۱). معین نیز بر وجه «آبادکردن» و «بهره‌برداری از زمین» تأکید دارد (معین، ۱۳۶۰: ۲۵۲/۱). در قرآن کریم همین ریشه در آیه «هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا» (هود: ۶۱) نیز به کار رفته است؛ به این معنا که خداوند شما را از زمین پدید آورد و شما را در آن به آبادانی و عمران واداشت. در اینجا «استعمرکم» به معنای طلب عمران و

به کارگیری ظرفیت‌های زمین در مسیر آبادانی دانسته شده است (برای نمونه، طبری، ۱۴۱۲: ۵۶/۱۲). در کنار این ریشه، واژه «استثمار» از ماده «تَمَر» به معنای میوه و بهره گرفته شده است؛ «استثمار» در لغت به معنای طلب زیادت، رشد و بهره‌گیری بیشتر از ثمره کار یا زمین آمده است (طریحی، ۱۳۷۵: ۲۳۷/۳). این دو ریشه لغوی نشان می‌دهند که در سطح زبان، «استعمار» و «استثمار» بر عمران و بهره‌گیری دلالت دارند؛ اما تحول تاریخی و سیاسی، این معناهای ظاهراً مثبت را به صورت وارونه در تجربه ملت‌های مسلمان و مستضعف متجلی کرده است.

در اصطلاح سیاسی مدرن، «استعمار» از معنای لغوی عمران و آبادانی فاصله گرفته و به معنای «تسلط سیاسی، نظامی، اقتصادی یا فرهنگی ملتی قدرتمند بر قوم یا ملتی ضعیف» به کار می‌رود؛ تسلطی که هدف اصلی آن بهره‌کشی و چپاول است، نه آبادانی (آشوری، ۱۳۸۶: ۲۶). در این معنا، استعمار عبارت است از فرایندی سازمان‌یافته که طی آن، قدرت استعمارگر، سرزمین تحت سلطه را به منبع تأمین منافع خویش تبدیل می‌کند؛ از جمله بهره‌کشی از منابع انسانی، اقتصادی و فرهنگی کشور تحت سلطه (صدری افشار، ۱۳۷۷: ۶۳). مهاداد در فرهنگ سیاسی خود، استعمار را به‌طور خاص ناظر به «بهره‌کشی از سرزمین» و تصرف خاک و منابع طبیعی کشورهای می‌داند که در موقعیت ضعف ساختاری قرار دارند (مهاداد، ۱۳۶۳: ۱۶). انوری نیز در تعریف رایج امروزی، استعمار را «تصاحب و بردن معادن، مخازن، محصولات و اموال کشورهای ضعیف به دست کشوری قوی» می‌داند؛ تعریفی که ماهیت اقتصادی چپاول را در کنار تسلط سیاسی برجسته می‌کند (انوری، ۱۳۸۲: ۳۶۳-۳۶۴). در همین چارچوب، استعمار با مفهوم «امپریالیسم» پیوندی وثیق یافته است؛ به این معنا که هرگونه تلاش قدرتی برای تجاوز از مرزهای ملی و قومی خویش و قرار دادن سرزمین‌ها و ملت‌های دیگر زیر سلطه خود، در زمره کنش‌های امپریالیستی و استعمارگرانه قرار می‌گیرد (آشوری، ۱۳۸۶: ۲۷).

در ادبیات سیاسی قرن بیستم، تفکیک میان «استعمار کهنه» و «استعمار نو» نقش محوری دارد. در استعمار کهنه (Colonialism)، کشور استعمارگر به صورت مستقیم در امور مستعمرات دخالت می‌کرد؛ حکومت‌های بومی تحت نظر مستقیم نماینده رسمی قدرت استعمارگر اداره می‌شدند و استقلال سیاسی عملاً منتفی بود (بابایی و آقایی، ۱۳۶۵: ۴۴/۱). قیام‌های ضد استعماری و جنبش‌های آزادی‌خواه، قدرت‌های استعمارگر را ناگزیر کرد در روش خود تجدید نظر کنند؛ به گونه‌ای که با پذیرش استقلال ظاهری کشورهای تحت سلطه، نظامی از «دست‌نشانندگان» و «سرسپردگان» را

بر سر کار آوردند و اهداف خود را از طریق نخبگان وابسته، ساختارهای حقوقی و شبکه‌های اقتصادی پیگیری کردند (علی‌بابایی، ۱۳۷۵: ۴۵/۱). به این ترتیب، استعمار مستقیم جای خود را به استعمار نو (New Colonialism) داد؛ صورتی که در آن، شکل حقوقی استقلال حفظ می‌شود، اما محتوای سیاسی و اقتصادی آن توسط قدرت خارجی کنترل می‌گردد. منصوری ریشه استعمار نو را در تحولات علمی-فلسفی قرن پانزدهم اروپا و پیدایش صنایع ماشینی جدید می‌داند؛ نیاز فزاینده به مواد خام اولیه و بازارهای تازه برای صدور تولیدات صنعتی، قدرت‌های اروپایی را به سمت سازمان‌دهی اشکال پیچیده سلطه بر سرزمین‌های دوردست سوق داد (منصوری، ۱۳۶۱: ۱۳۶). در گام بعد، ادبیات معاصر از «استعمار فرانسه» سخن گفته است؛ صورتی که در پوشش «جهانی‌سازی» و «مشابه‌سازی فرهنگی و ارزشی»، همان اهداف استعماری را از طریق استانداردسازی سبک زندگی، نظام آموزشی و رسانه‌ای و هنجارهای حقوقی دنبال می‌کند (صفا‌تاج، ۱۳۸۷: ۱۲-۱۳). در این سطح، ابزار سلطه بیش از آنکه اشغال نظامی باشد، تولید معنا، هویت و ارزش در مقیاس جهانی است.

با توجه به این تحول مفهومی، مقصود از «استعمار» در مقاله حاضر، صرفاً صورت کلاسیک تسلط نظامی یا اشغال سرزمینی نیست؛ بلکه شبکه‌ای از روابط قدرت است که در سه سطح قابل شناسایی است: نخست، تسلط ساختاری بر منابع انسانی، اقتصادی و سیاسی ملت‌ها در قالب استعمار نو و امپریالیسم؛ دوم، اعمال سلطه معرفتی و هویتی از طریق شرق‌شناسی استعماری، تصویرسازی منفی از اسلام و ایران، و تولید گفتمان‌هایی چون اسلام‌هراسی و ایران‌هراسی؛ سوم، سامان‌دهی اشکال فرانوی سلطه، در پوشش جهانی‌سازی و نرمال‌سازی الگوی واحد تمدنی غربی. بنابراین، «استعمار» در این پژوهش به‌منزله منظومه‌ای از سلطه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و معرفتی فهم می‌شود که هدف اصلی آن، تداوم برتری تمدنی غرب، از طریق تضعیف ساختاری و تخریب تصویری جهان اسلام و به‌ویژه جمهوری اسلامی ایران است.

در چارچوب نظری مقاله، الگوی قرآنی مواجهه با این منظومه استعماری، بر سه محور استوار است: محور نخست، دشمن‌شناسی قرآنی و شناسایی کانون‌های اصلی دشمنی با ایمان و عدالت؛ محور دوم، نفی سبیل و تأسیس استقلال سیاسی-فرهنگی بر پایه عزت الهی؛ محور سوم، سامان‌دهی راهکارهای عملی-فرهنگی و سیاسی-اجتماعی برای مقابله با تهاجم نرم، جنگ روانی و مکانیسم‌های وحدت‌شکن. اندیشه امام شهید خامنه‌ای (ع)، در این چارچوب، به‌عنوان تفسیر معاصر این مبانی قرآنی عمل می‌کند و نشان می‌دهد که استعمار، صرفاً یک واقعیت تاریخی گذشته نیست؛

بلکه ساختاری زنده است که در قالب شرق‌شناسی استعماری، ایران‌هراسی و اسلام‌هراسی، همچنان در حال بازتولید خویش است و نیازمند مواجهه‌ای تمدنی و مبتنی بر عدالت، وحدت و استقلال می‌باشد.

ب. مبانی قرآنی الگوی مواجهه با شرق‌شناسی استعماری

الگوی قرآنی مواجهه با شرق‌شناسی استعماری، بر دو رکن اساسی استوار است که در ذیل به آن پرداخته می‌شود.

۱. دشمن‌شناسی قرآنی (یهود و استکبار به عنوان دشمنان اصلی)

قرآن کریم، در مواجهه با ساختارهای سلطه، مسئله «دشمن» را نه در سطح هیجان سیاسی، بلکه در سطح یک منطق تمدنی صورت‌بندی می‌کند؛ منطق استکبار، تحریف، تفرقه و سلب امکان رشد از جامعه ایمانی. از این رو، در چارچوب «الگوی قرآنی مواجهه با شرق‌شناسی استعماری در اندیشه شهید امام خامنه‌ای (مدظله العالی)»، دشمن‌شناسی قرآنی مقدمه هرگونه مقاومت معرفتی و فرهنگی است؛ زیرا شرق‌شناسی استعماری نیز، در نهایت، صرفاً یک سنت پژوهشی نیست، بلکه شبکه‌ای از بازنمایی‌های قدرت‌محور است که با تولید تصویر منفی از اسلام، توجیه سلطه و مدیریت افکار عمومی، به تداوم برتری تمدنی غرب کمک می‌کند. در این میان، قرآن دو کانون اصلی دشمنی سازمان‌یافته را برجسته می‌سازد: یهود لجوج و استکبار فرعون‌ی. آیه ۸۲ سوره مائده این حقیقت را به صورت روشن بیان می‌کند: «لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودُ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قِسْطِيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ»؛ «قطعاً سرسخت‌ترین مردم را در دشمنی با مؤمنان، یهودیان و مشرکان خواهی یافت. و نزدیک‌ترین آنان از نظر دوستی با مؤمنان کسانی را خواهی یافت که گفتند: ما مسیحی هستیم؛ این بدان سبب است که در میان آنان کشیشان و راهبان‌اند و آنان تکبر نمی‌ورزند».

در این آیه، دشمنی بر محور «استکبار» و «پوشاندن حقیقت» تحلیل می‌شود، نه بر اساس یک نام‌گذاری خام. علامه طباطبائی (۱۳۸۵) تأکید کرده است که اگر اهل کتاب واقعاً به خدا و پیامبر و وحی ایمان می‌آوردند، هرگز کافران را به ولایت نمی‌گرفتند، زیرا ایمان حقیقی، دلبستگی‌های ناسازگار با حق را در خود حل می‌کند؛ افزون بر این، ایشان یک احتمال تفسیری دیگر را نیز مطرح

می‌کند که در آن، آیه به سرسپردگی اهل کتاب به کفر اشاره دارد، نه صرفاً تعلق قومی (طباطبائی، ۱۳۸۵: ۱۱۴/۶). تفسیر نمونه نیز این آیه را ناظر به واقعیت تاریخی برخورد سه جریان - یهود، نصارا و مشرکان - می‌داند و توضیح می‌دهد که سخت‌گیری و لجاجت یهود و مشرکان، در برابر نرمش و حق‌پذیری بسیاری از مسیحیان، علت این تفاوت در «مودت» و «عداوت» است (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۷: ۵۵-۵۶). بنابراین، قرآن، دشمن‌شناسی را با تشخیص «کیفیت مواجهه با حق» سامان می‌دهد؛ هر جریانی که در برابر حقیقت تکبر ورزد، در شبکه دشمنی قرار می‌گیرد. آیه ۴ سورة قصص، این الگو را از سطح اعتقاد به سطح سیاست و نظم اجتماعی می‌کشد: «إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضَعِفُ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ»؛ «همانا فرعون در زمین برتری جویی کرد و مردم آن را گروه‌گروه ساخت و گروهی از آنان را به استضعاف کشاند؛ پسرانشان را سر می‌برد و زنانشان را زنده می‌گذاشت؛ بی‌گمان او از مفسدان بود».

در اُطیب البیان، علو فرعون به معنای اوج‌گیری استکباری و تبدیل قدرت به سازوکار قتل، ذلت و دواپاره‌سازی جامعه تبیین شده است؛ او بنی‌اسرائیل را در موضع استضعاف نگه می‌داشت و برای حذف امکان ظهور موسی موعود، به قتل نوزادان دست می‌زد (طیب، ۱۳۷۸: ۲۰۳/۱۰-۲۰۴). مجمع البیان نیز این ساختار را روشن‌تر می‌کند: فرعون می‌خواست یک ملت را نابود کند، اما اراده الهی بر آن بود که مستضعفان به پیشوایان و وارثان زمین تبدیل شوند (طبرسی، ۱۳۷۲: ۳۷۵/۷). از این زاویه، استکبار فقط یک صفت اخلاقی نیست، بلکه یک دستگاه سلطه است که با «شییع» کردن جامعه، «استضعاف» را نهادینه می‌کند؛ این همان منطقی است که در شرق‌شناسی استعماری نیز دیده می‌شود: تقسیم سوژه‌های شرقی، تعریف «دیگری» فروتر، و تولید دانشی که به جای فهم بی‌طرف، کارکرد اداره و کنترل دارد. در اینجا خوانش سعید از شرق‌شناسی به‌مثابه پیوند دانش و قدرت، به‌خوبی با منطق قرآنی فرعون و با تحلیل‌های بعدی درباره بازنمایی غرب از اسلام هم‌افق می‌شود (Said, 1978, p. 112; Varisco, 2007, p. 18).

در ادامه، آیات ۸ و ۹ سورة ممتحنه، مرز تعامل انسانی و مرز ممنوعیت هم‌پیمانی با دشمن فعال را تعیین می‌کنند: «لَا يُنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ»؛ «خدا شما را از نیکی و عدالت‌ورزی نسبت به کسانی که در دین با شما نجنگیده و شما را از خانه‌هایتان بیرون نکرده‌اند، نهی نمی‌کند؛ بی‌گمان خدا عدالت‌پیشگان را دوست دارد».

«إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَن تَوَلَّوْهُمْ»؛ «خدا تنها شما را از دوستی با کسانی نهی می‌کند که در دین با شما جنگیدند، شما را از خانه‌هایتان بیرون کردند و بر اخراج شما پشتیبانی نمودند».

در این آیات، نهی قرآن متوجه کسانی است که «قاتلوکم فی الدین»، «أخرجوکم من ديارکم» و «ظاهروا علی إخراجکم» بوده‌اند؛ یعنی دشمنی، وقتی به سطح جنگ، اخراج و پشتیبانی از حذف می‌رسد، تولى نسبت به آنان ظلم است (شاه‌عبدالعظیمی، ۱۳۶۳: ۱۳۱/۱۳-۱۳۲). از این جا روشن می‌شود که قرآن نه نفی رابطه عادلانه با غیر محارب را می‌خواهد و نه تساهل در برابر شبکه سلطه را می‌پذیرد؛ این همان منطقی است که برای فهم مناسبات فرهنگی امروز، به‌ویژه مواجهه با تصویرسازی منفی و اسلام‌هراسی، ضروری است.

بیانات امام شهید خامنه‌ای رحمته‌الله این منطق را از سطح تفسیر به سطح تجربه تاریخی و تمدنی می‌برد، ایشان تصریح می‌کنند که:

«جمهوری اسلامی دارد نشان می‌دهد که یک تمدنی در حال رشد و بالندگی است که اگر به توفیق الهی و به کمک الهی به نتایج خودش برسد، بساط ظلم و استکبار و استعمار دولت‌های غربی برچیده خواهد شد» (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۹۷/۱۰/۱۹).

ایشان به‌صراحت می‌فرمایند که استعمار جدید، پس از شکست استعمار مستقیم، با به‌کارگیری عوامل وابسته و حکومت‌های متکی به خارج شکل گرفت و مبارزه با استبداد بدون شناخت قدرت خارجی پشت‌سر آن، بی‌نتیجه است (بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش، ۱۳۹۲/۱۱/۱۹). در همین چارچوب، ایشان از «قدرت‌های مستکبر دنیا - یعنی قدرت‌های غربی، قدرت آمریکا، قدرت صهیونیست‌ها» سخن می‌گویند که حد توقف ندارند و می‌خواهند بر همه منابع و نیروهای انسانی مسلط شوند (بیانات در دیدار مردم استان فارس، ۱۳۹۰/۲/۳). این تحلیل، با آیه فرعون و نیز با منطق آیه مائده هماهنگ است: دشمن اصلی، «ساختار سلطه» است، نه یک هویت بی‌معنا. از این منظر، استعمار و شرق‌شناسی استعماری، هر دو صورت‌های مدرن همان علو فرعون‌اند.

بر این اساس، دشمن‌شناسی قرآنی در مسئله مواجهه با شرق‌شناسی استعماری، ناظر به شناسایی «منطق سلطه» در ساحت معرفت و قدرت است، نه صرفاً احصای مصادیق تاریخی خصومت. آنچه از مجموع آیات و تفاسیر برمی‌آید، این است که قرآن، دشمن را در قالب شبکه‌ای از

استکبار، تحریف حقیقت، تفرقه‌افکنی و استضعاف بازمی‌شناساند؛ شبکه‌ای که در دوره معاصر، در صورت‌بندی‌های جدیدی چون استعمار نو و شرق‌شناسی قدرت‌مدار بازتولید شده است. در اندیشه امام شهید خامنه‌ای نیز این منطق، از سطح تبیین قرآنی فراتر رفته و به مبنای فهم نسبت جهان اسلام با نظام سلطه معاصر تبدیل می‌شود؛ از این رو، یهود معاند، فرعون مستکبر و ساختارهای استعماری جدید، نه پدیده‌هایی منفک، بلکه تجلیات متنوع یک سنخ واحد از دشمنی با حق و استقلال امت اسلامی‌اند. در نتیجه، می‌توان گفت که الگوی قرآنی مواجهه، پیش از هر اقدام سیاسی یا فرهنگی، بر بصیرت نسبت به ماهیت این دشمنی و کشف سازوکارهای بازتولید آن در عرصه معرفت، رسانه و مناسبات سلطه استوار است؛ بصیرتی که شرط لازم برای مقاومت تمدنی و خنثی‌سازی کارکردهای شرق‌شناسی استعماری به شمار می‌آید.

۲. نفی سلطه و استقلال سیاسی-فرهنگی (نفی سبیل، عزت الهی)

نفی سلطه و استقلال سیاسی-فرهنگی در الگوی قرآنی مواجهه با شرق‌شناسی استعماری، صرفاً یک توصیه سیاسی برای حفظ مرزهای حاکمیتی نیست، بلکه بر بنیانی عمیق‌تر از جهان‌بینی قرآنی استوار است که نسبت ایمان، عزت، معرفت و قدرت را بازتعریف می‌کند. در این چارچوب، مسئله آن نیست که جامعه اسلامی فقط از اشغال مستقیم یا مداخله بیرونی مصون بماند، بلکه اصل اساسی آن است که هیچ‌گونه سازوکار سلطه‌پذیری در ساخت‌های حقوقی، فکری، فرهنگی، اقتصادی و علمی مشروعیت نیابد. از همین رو، شرق‌شناسی استعماری را باید یکی از صورت‌های مدرن «سبیل» دانست؛ یعنی راهی برای نفوذ معرفتی که به جای سلطه نظامی عربان، از مسیر تولید دانش، بازنمایی هویت مسلمانان، تعریف نسبت شرق و غرب، و تحمیل الگوهای تفسیری بیرونی عمل می‌کند. در چنین افقی، قاعده قرآنی نفی سبیل و اصل عزت مؤمنان، دو رکن اساسی مقاومت در برابر این الگوی سلطه‌اند.

مهم‌ترین مستند قرآنی این منطق، آیه ۱۴۱ سوره نساء است:

«وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا»؛ «و خداوند هرگز برای کافران راه تسلطی

بر مؤمنان قرار نداده است».

دلالت این آیه، فراتر از یک وعده اخروی یا صرفی بشارت معنوی است؛ زیرا در امتداد آیاتی آمده است که مناسبات پیچیده نفاق، قدرت و پیوند میان جبهه ایمان و کفر را تحلیل می‌کنند. در

تفسیر المیزان، «سیل» به معنای راه غلبه و استیلا فهم شده و بر این نکته تأکید می‌شود که حکم الهی، در نهایت، به سود مؤمنان و علیه کافران است و این غلبه، مادامی که مؤمنان به لوازم ایمان ملتزم باشند، در دنیا و آخرت قابل تحقق است؛ از این رو نفی سیل، نفی هر نوع استیلا و پایداری و مشروع کافران بر جامعه مؤمنان است، نه نفی وقوع موقت برخی غلبه‌های ناشی از ضعف درونی مؤمنان (طباطبائی، ۱۳۸۵: ۱۸۹/۵-۱۹۰). در تفسیر أحسن الحدیث نیز پیوند این آیه با نهی از ولایت‌پذیری از کافران و نقد منش نفاق الود تکیه بر بیگانگان برجسته شده است؛ آنجا که عزت‌جویی نزد کافران، نه یک تدبیر عقلانی، بلکه نشانه و آرونگی در دستگاه ارزش‌گذاری معرفی می‌شود (قرشی بنائی، ۱۳۷۷: ۴۷۰/۲-۴۷۱). بر این مبنا، قاعده نفی سیل را باید قاعده‌ای تمدنی دانست که هر ساختار وابستگی منتهی به سلطه را نامشروع می‌سازد. در آثار فقهی و حقوقی نیز توسعه معنای این قاعده به حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی به‌روشنی پذیرفته شده است؛ به گونه‌ای که هر رابطه‌ای که به برتری ساختاری غیرمسلمان بر اراده و منافع جامعه اسلامی بینجامد، با روح آیه ناسازگار است (غلامی، ۱۳۸۸: ۴۵-۶۸). همین منطق در تحلیل بیداری اسلامی نیز به مثابه پشتوانه قرآنی رهایی از سلطه و بازیابی اراده مستقل امت اسلامی صورت‌بندی شده است (سهرابی، ۱۳۹۹: ۷۳-۹۵).

در کنار نفی سیل، اصل قرآنی عزت، مبنای ایجابی استقلال را تبیین می‌کند. آیه ۸ سوره منافقون می‌فرماید:

﴿وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾؛ «عزت از آن خدا و پیامبر او و

مؤمنان است؛ ولی منافقان نمی‌دانند».

این آیه، عزت را از منطقی متعارف قدرت قبیله‌ای، مالی و وابستگی سیاسی جدا می‌سازد و آن را در پیوند با انتساب به خدا، رسول و جبهه ایمان تعریف می‌کند. سیاق آیات نشان می‌دهد که منافقان، عزت را در اخراج مؤمنان، حصر اقتصادی و اعمال فشار اجتماعی می‌جستند، حال آنکه منبع حقیقی عزت در منطق قرآن، نه سلطه‌گری و نه پیوند با شبکه‌های قدرت، بلکه اتصال به حقیقت الهی است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷: ۱۵۶/۲۴-۱۵۷).

منافقان از درک این تحول بنیادین ناتوان بودند که جامعه اسلامی، ارزش‌های جاهلی مبتنی بر قومیت، مال و زادگاه را کنار نهاده و به نظامی از ارزش‌های ربانی، علم، کفایت و ایمان منتقل شده است؛ از این رو عزت مؤمنان، محصول وابستگی به دیگران نیست، بلکه برآمده از استقلال ارزشی و

اجتماعی آنان است (مدرسی، ۱۳۷۷: ۴۶۱/۱۵-۴۶۲). بنابراین، استقلال سیاسی-فرهنگی در قرآن، صرفاً امتناع از سلطه بیرونی نیست، بلکه صورت اجتماعی همان عزتی است که ریشه در توحید دارد. جامعه‌ای که عزت را نزد غیر خدا بجوید، خواه ناخواه در معرض سلطه نرم قرار می‌گیرد؛ زیرا پیش از آنکه مرزهای سیاسی‌اش فتح شود، دستگاه ادراکی و ارزشی‌اش تسخیر شده است.

همین نسبت میان ایمان و برتری در آیه ۱۳۹ سوره آل عمران نیز تثبیت می‌شود:

﴿وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾؛ «سست نشوید و اندوهگین نگردید؛

زیرا اگر مؤمن باشید، شما برترید».

«وهن» به ضعف در عزم و اهتمام برای اقامه دین و مقابله با دشمن تفسیر شده و «أَعْلَوْنَ» ناظر به ملازمه ایمان و علو دانسته شده است؛ به این معنا که ایمان حقیقی، با صبر و تقوا همراه است و همین دو، ملاک فتح و ظفرند. بنابراین جامعه مؤمن نباید بر اثر صدمات مقطعی، به خودکم‌بینی تاریخی و احساس فرودستی تن دهد (طباطبائی، ۱۳۸۵: ۳۹/۴-۴۰). این آیه، مبنای قرآنی اعتماد به نفس تمدنی است؛ اعتمادی که نه از خودبزرگ‌بینی ایدئولوژیک، بلکه از فهم جایگاه انسان مؤمن در نظام حق ناشی می‌شود. از این منظر، سلطه فرهنگی جدید، هنگامی مؤثر می‌شود که ابتدا «وهن» و «حزن» را در ضمیر جمعی مسلمانان نهادینه کند؛ یعنی آنان را نسبت به گذشته‌ی خود شرمسار، نسبت به حال خود ناتوان، و نسبت به آینده‌ی خود وابسته سازد.

بسیاری از صورت‌بندی‌های شرق‌شناسانه، آگاهانه یا ناآگاهانه، دقیقاً در همین مدار حرکت کرده‌اند: شرق، به‌ویژه جهان اسلام، به‌مثابه ایزه‌ای ایستا، عاطفی، غیرعقلانی، نیازمند هدایت و ناتوان از خودنوسازی تصویر شده است؛ تصویری که پیوند وثیقی با مناسبات قدرت استعماری دارد (Said, 1978: 1-28; Hourani, 1991: 1-20; Varisco, 2007: 23-54). در برخی قرائت‌های متأخرتر نیز هرچند زبان سلطه تعدیل شده، اما همچنان نوعی مرکزیت‌بخشی به تجربه غربی در فهم پیشرفت، عقلانیت و نظم سیاسی باقی مانده است (Lewis, 1993: 3-18; Lewis, 2002: 151-170). از این جهت، نفی سیل فقط نفی اشغال سرزمین نیست، بلکه نفی مرجعیت تحمیلی معرفتی و فرهنگی نیز هست.

بیانات امام شهید خامنه‌ای (ع) این بنیاد قرآنی را در افق تجربه معاصر جهان اسلام بسط می‌دهد. ایشان با تصریح به اینکه «جمهوری اسلامی دارد نشان می‌دهد که یک تمدنی در حال رشد

و بالندگی است که اگر به توفیق الهی و به کمک الهی به نتایج خودش برسد، بساط ظلم و استکبار و استعمار دولت‌های غربی برچیده خواهد شد» (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۹۷/۱۰/۱۹)، استقلال را از سطح یک سیاست دفاعی به سطح یک افق تمدنی ارتقا می‌دهند. همچنین ایشان در تبیین صورت جدید سلطه می‌فرمایند:

«بعد از شکست شیوه استعمار مستقیم... استعمار جدید جایگزین آن شد... مبارزه با استبداد بدون مبارزه با آن قدرت خارجی‌ای که پشت سر دیکتاتور و مستبد قرار دارد، به جایی نمی‌رسد و نمی‌رسد. امروز هم همین جور است» (بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش، ۱۳۹۲/۱۱/۱۹).

این تحلیل، با مفاد نفی سبیل کاملاً هم‌خوان است؛ زیرا نشان می‌دهد سلطه، لزوماً با حضور آشکار بیگانه تحقق نمی‌یابد، بلکه از مسیر نخبگان وابسته، ساختارهای سیاسی غیرمستقل، و شبکه‌های معرفتی و رسانه‌ای نیز بازتولید می‌شود. در همین چارچوب، تأکید می‌شود که «تنها راه رهایی از سلطه استعمارگران، بازیابی هویت اصلی خود و تکیه بر نیروی ذاتی درونی است» (دیدار یایی بونی، رئیس‌جمهور بنین و رئیس دوره‌ای اتحادیه آفریقا با رهبر انقلاب، ۱۳۹۱/۶/۱۰) و نیز «استعمار از علم پدید آمد... این علم را در اختیار دیگران نباید بگذارند؛ والا این قدرت تهدید می‌شود» (بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۸۹/۶/۱۴). در نتیجه، استقلال در اندیشه ایشان، نه انزوا از جهان، بلکه شکستن انحصار قدرت علمی، سیاسی و فرهنگی نظام سلطه است. از سوی دیگر، وقتی گفته می‌شود «اگر ایمان با دانش همراه بود، اصلاً استعمار و استعمار نو... به وجود نمی‌آمد» (بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۴/۱۰/۲۹)، نسبت میان علم، ایمان و رهایی از سلطه به صورت مستقیم روشن می‌شود؛ یعنی مسئله فقط مصرف علم نیست، بلکه جهت‌گیری معرفت و نسبت آن با ارزش‌های الهی است. در اینجا، مواجهه با شرق‌شناسی استعماری، به معنای نفی اصل دانش درباره اسلام و شرق نیست، بلکه به معنای نقد آن دستگاه دانشی است که در خدمت نابرابری قدرت، تولید خودکم‌بینی تمدنی و استمرار وابستگی قرار می‌گیرد. برآیند آیات و شواهد تفسیری و تحلیلی آن است که نفی سلطه و استقلال سیاسی-فرهنگی در منطق قرآن، دو صاحب سلبی و ایجابی یک حقیقت واحدند: از یک سو هر نوع راه‌یابی بیگانه به اراده، هویت و سرنوشت جامعه مؤمن باید مسدود شود، و از سوی دیگر این انسداد تنها با احیای عزت، اعتماد به نفس ایمانی و تولید قدرت درون‌زا پایدار می‌ماند. به نظر نگارنده، اهمیت این مبنا در

موضوع شرق‌شناسی استعماری آن است که نشان می‌دهد مسئله اصلی فقط خطای معرفتی برخی متون غربی درباره اسلام نیست، بلکه کارکرد سلطه‌ساز دانشی است که می‌تواند به وابستگی فکری، استحاله فرهنگی و پذیرش برتری دیگری بینجامد. از این رو، الگوی قرآنی مواجهه، در سطحی عمیق‌تر از مقاومت سیاسی، بر بازسازی معیارهای عزت، بازیابی مرجعیت تفسیری بومی، و قطع مسیرهایی استوار است که از رهگذر آنها سلطه، نخست در ذهن و زبان، و سپس در ساختارهای اجتماعی و سیاسی استقرار می‌یابد.

ج. راهکارهای عملی- فرهنگی الگوی قرآنی مواجهه

الگوی قرآنی مواجهه با شرق‌شناسی استعماری، در عرصه عمل و فرهنگ، به مجموعه‌ای از راهکارهای به هم پیوسته فروکاسته نمی‌شود، بلکه منظومه‌ای منسجم از اقدامات هویتی، رسانه‌ای و اجتماعی است که در امتداد یکدیگر، امکان مقاومت تمدنی و بازسازی هویت اسلامی را فراهم می‌آورد.

۱. مقابله با تهاجم فرهنگی و خودبیگانگی (غرب‌زدگی)

مقابله با تهاجم فرهنگی و خودبیگانگی در الگوی قرآنی مواجهه با شرق‌شناسی استعماری، بر این پیش‌فرض استوار است که سلطه بیرونی زمانی پایدار می‌شود که به درون ذهن و هویت جامعه نفوذ کند. از این رو، غرب‌زدگی در این دستگاه تحلیلی، صرفاً گرایش به مظاهر تمدن غرب نیست، بلکه نوعی جابه‌جایی مرجعیت فکری و ارزشی است که در آن، جامعه اسلامی به تدریج از هویت توحیدی و معیارهای اصیل خود فاصله می‌گیرد و «دیگری استعمارگر» را معیار حقیقت، پیشرفت و عقلانیت می‌پندارد. قرآن کریم این فرایند را در قالب هشدار نسبت به تبعیت از اهل کتاب و بازگشت هویتی به عقب صورت‌بندی می‌کند:

«وَلَوْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ»؛ «هرگز یهود و نصارا از تو راضی نخواهند شد تا آنکه از آیین آنان پیروی کنی. بگو: همانا هدایت خدا همان هدایت است، و اگر پس از آن دانشی که برای تو آمده از خواسته‌های آنان پیروی کنی، هیچ سرپرست و یاورى از سوى خدا برای تو نخواهد بود.»

«هُدًى إِلَهُ» در این سیاق، همان قرآن و دین اسلام است و «مَلَتْ» آنان ساخته هوای نفسانی و خالی از علم معرفی می‌شود؛ بدین معنا که فشار فرهنگی بیرونی در نهایت می‌خواهد مرجعیت وحی را به مرجعیت میل و قدرت تبدیل کند (طیب، ۱۳۷۸: ۱۷۳/۲-۱۷۴). این آیه به مثابه پاسخ به توقع بی‌جای یهود و نصارا است که رضایت آنان جز با درآوردن مخاطب در دین خودشان حاصل نمی‌شود؛ دین آنان در حقیقت، هوای نفس است نه هدایتی آسمانی، و اگر پس از وصول علم، از آن پیروی شود، نتیجه‌اش فقدان ولایت و نصرت الهی است (طباطبائی، ۱۳۸۵: ۴۰۰/۱-۴۰۱). این معنا برای فهم شرق‌شناسی استعماری اهمیت دارد، زیرا غرب‌زدگی دقیقاً هنگامی رخ می‌دهد که جامعه اسلامی، «هویت خود» را در آینه تصویری می‌بیند که دیگری مسلط برای او ساخته است.

پیامد چنین انحرافی در آیه ۱۴۹ آل عمران به صورت صریح‌تر بیان می‌شود:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَزِدُّوْكُمْ عَلَىٰ أَغْقَابِكُمْ فَتَنَقَّلُوا خَاَسِرِينَ»؛ «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، اگر از کافران اطاعت کنید، شما را به عقب بازمی‌گردانند و زیان‌کار خواهید شد.»

این آیه هشدار به مؤمنان است که اطاعت از کافران، آنان را به کفر پیشین بازمی‌گرداند و تعبیر «يَزِدُّوْكُمْ عَلَىٰ أَغْقَابِكُمْ» ناظر به ارتجاع هویتی و بازگشت از مسیر حق است (طوسی، ۱۴۱۷ق: ۱۵/۳-۱۶). این اطاعت، نه فقط تبعیت سیاسی، بلکه پذیرش تدریجی الگوی دشمن در حوزه باور، عمل و تشخیص مصلحت است؛ از همین‌رو، آیه، خسران را نتیجه طبیعی وابستگی فرهنگی می‌داند (فیض کاشانی، ۱۳۷۳: ۳۹۱/۱-۳۹۲).

از منظر شرق‌شناسی استعماری، این همان سازوکار تبدیل «خود» به «دیگری وابسته» است؛ چنان‌که در آثار کلاسیک شرق‌شناسی، اسلام و شرق اغلب به صورت ابژه‌هایی تعریف شده‌اند که برای فهم، اصلاح یا مهار، نیازمند نگاه غربی‌اند (Said, 1978: 31-73; Hourani, 1991: 21-45).

در خوانش‌های بعدی نیز هرچند زبان خشونت معرفتی نرم‌تر شده، اما اصل مرکزیت تجربه غربی یا برجا مانده است (Lewis, 1993: 19-41; Varisco, 2007: 55-88). همین منطق، پشت بسیاری از پروژه‌های فرهنگی مدرن نیز قرار دارد که با نام توسعه و نوسازی، مرجعیت‌های محلی را فرسوده می‌کنند.

آیه ۱۹ سورة حشر، این فرایند را به سطحی عمیق‌تر می‌برد: «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ»؛ «و مانند کسانی نباشید که خدا را فراموش کردند و خدا نیز آنان را دچار خودفراموشی ساخت؛ آنان همان نافرمانان اند».

فراموشی خدا به خروج از لوازم الهی و غفلت از عاقبت و حساب تفسیر شده و «فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ» به محرومیت از معرفت خویشتن و افکندن نفس در معرض عذاب برمی‌گردد (طیب، ۱۳۷۸: ۴۸۲/۱۲). بدین‌سان، خودبیگانگی دینی و فرهنگی، نخستین نتیجه گسستن از ذکر الهی است. در اینجا پیوند تهاجم فرهنگی با خودفراموشی روشن می‌شود: جامعه‌ای که خدا را از مرکز ادراک خود حذف کند، ناگزیر خود اصیل خویش را نیز فراموش می‌کند و آماده مصرف الگوهای وارداتی قدرت‌محور می‌شود. از همین زاویه، آنچه در برخی پژوهش‌های مربوط به غرب‌گرایی در ایران آمده، ناظر به همین جابه‌جایی مرجعیت است؛ جایی که روشنفکری بریده از سنت، به جای احیای عقلانیت بومی، به بازتولید وابستگی نمادین و معرفتی کمک می‌کند (حسینی و حیدری، ۱۳۸۲: ۷۸-۴۱؛ اسکندری، ۱۴۰۳: ۱۱۲-۱۴۸).

امام شهید خامنه‌ای (ره) نیز همین حقیقت را در سطح تمدنی تبیین کرده‌اند: «تنها راه‌هایی از سلطه استعمارگران، بازیابی هویت اصلی خود و تکیه بر نیروی ذاتی درونی است.» (دیدار یابی بونی، رئیس‌جمهور بنین و رئیس دوره اتحادیه آفریقا با رهبر انقلاب، ۱۳۹۱/۶/۱۰) و نیز: «استعمار از علم پدید آمد... این علم را در اختیار دیگران نباید بگذارند؛ والا این قدرت تهدید می‌شود. و تا امروز همین جور عمل کردند.» (بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۸۹/۶/۱۴).

بیانات امام شهید نشان می‌دهد که تهاجم فرهنگی، در لایه عمیق‌تر، تهاجم به نسبت علم و ایمان است؛ یعنی تبدیل علم به ابزار سلطه و نه ابزار خودشناسی.

به نظر نگارنده، باید غرب‌زدگی را نه یک «تغییر ظاهری سبک زندگی»، بلکه یک «بحران مرجعیت» دانست؛ بحرانی که از فراموشی خدا آغاز می‌شود و به فراموشی خود امت می‌انجامد. در نتیجه، مقاومت در برابر تهاجم فرهنگی، صرف دفاع از گذشته نیست، بلکه بازسازی امکان دیدن خویشتن با معیارهای وحیانی است؛ و این دقیقاً همان جایی است که الگوی قرآنی مواجهه با شرق‌شناسی استعماری، از سطح نقد بیرون به سطح احیای درون ارتقا می‌یابد.

۲. جنگ روانی و تصویرسازی منفی: بصیرت و رسانه انقلابی

جنگ روانی در الگوی قرآنی مواجهه با شرق شناسی استعماری، صرفاً یک تکنیک رسانه‌ای یا عملیات تبلیغاتی مقطعی نیست، بلکه بخشی از سازوکار سلطه برای بازسازی ادراک عمومی، تولید ترس، تحریف واقعیت و تغییر دستگاه محاسباتی جامعه اسلامی است. شرق شناسی استعماری در سطح معرفتی، اسلام و مسلمانان را از خلال شبکه‌ای از مفاهیم تحقیرآمیز، امنیتی و بحران‌زا بازنمایی می‌کند و در سطح رسانه‌ای، همین صورت‌بندی را به افکار عمومی جهانی و حتی به خود جوامع اسلامی باز می‌گرداند تا ذهن مسلمان، خود را با چشم دشمن ببیند. از این رو، قرآن کریم در مواجهه با خبر، ادراک و بازنمایی، بر «تبیین»، «بصیرت» و «ارجاع به مرجع صالح برای استنباط» تأکید می‌کند؛ عناصری که امروز می‌توان آنها را شالوده قرآنی سواد رسانه‌ای، مدیریت خبر و خنثی‌سازی عملیات روانی دانست.

نخستین رکن این الگو، راستی‌آزمایی خبر و نقد منبع است. خداوند می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ»؛ «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، اگر فاسقی برای شما خبری آورد، تحقیق و بررسی کنید تا مبادا از روی ناآگاهی به گروهی آسیب رسانید و سپس از کرده خود پشیمان شوید».

«فَتَّبَيَّنُوا» در این آیه به معنای طلب حقیقت از غیر مسیر همان فاسق است؛ یعنی خبر الوده، مخاطب را موظف می‌کند که از طریقی مستقل به کشف واقع برسد. نه آنکه صرفاً درون همان چارچوب القاشده داوری کند (ابن عاشور، ۱۴۲۰: ۱۹۳/۲۶-۱۹۴). نکره آمدن «فاسق» و «نبا» در سیاق شرط، افاده عموم می‌کند؛ یعنی هر فاسق و هر خبری می‌تواند موضوع این هشدار باشد. این نکته، برای فهم جنگ روانی معاصر بسیار مهم است؛ زیرا در جنگ رسانه‌ای، خبر کاذب تنها یک دروغ ساده نیست، بلکه بخشی از فرآیند ادراکی طراحی شده برای واداشتن جامعه به واکنش شتاب‌زده است. در همین افق، رازقی، خدایی و جنیدی نیز نشان داده‌اند که عملیات روانی عموماً از مسیر شایعه، برجسته‌سازی، تکرار هدفمند، تحریف منبع و ایجاد آشفتگی شناختی عمل می‌کند تا پیش از آنکه حقیقت روشن شود، اثر عاطفی خود را بگذارد (خدایی، ۱۳۹۸: ۵۵-۹۱؛ جنیدی، ۱۴۰۱: ۷۳-۱۱۸؛ رازقی، ۱۴۰۳: ۴۱-۸۴).

رکن دوم، بصیرت به عنوان منطق هدایت رسانه‌ای است. قرآن می‌فرماید:

﴿قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي﴾؛ «بگو این راه من است؛ من و

پیروانم با بصیرت کامل به سوی خدا دعوت می‌کنیم».

در این آیه، دعوت دینی نه بر پایه هیجان و نه بر اساس واکنش‌گری احساسی، بلکه بر مدار بصیرت تعریف شده است؛ بصیرتی که هم ناظر به شناخت حقیقت است و هم آگاهی از موقعیت مخاطب، میدان نزاع و شیوه‌های اثرگذاری دشمن. بنابراین، رسانه انقلابی در این چارچوب، صرفاً رسانه‌ای «مخالف رسانه دشمن» نیست، بلکه رسانه‌ای است که به جای بازتولید اضطراب، بر تشخیص نسبت میان واقعیت، روایت و غرض سیاسی مسلط است.

به همین دلیل، امام شهید خامنه‌ای (مد ظله العالی) سلطه جدید را پیوندخورده با سازوکارهای پنهان‌تر اداره و نفوذ می‌دانند:

«بعد از شکست شیوه استعمار مستقیم... استعمار جدید جایگزین آن شد؛ استعمار جدید به این صورت بود که قدرت‌های مداخله‌گر خارجی مستقیماً وارد اداره کشورهای تحت استعمار نمی‌شدند؛ عوامل آنها و کسانی که گوش شنوایی از آنها داشتند و متکی به آنها بودند، در رأس کشورها قرار می‌گرفتند... مبارزه با استبداد بدون مبارزه با آن قدرت خارجی‌ای که پشت سر دیکتاتور و مستبد قرار دارد، به جایی نمی‌رسید و نمی‌رسد. امروز هم همین‌جور است» (بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش، ۱۳۹۲/۱۱/۱۹).

در واقع جنگ روانی، چهره نرم همان پشتیبانی خارجی از ساختارهای سلطه است؛ یعنی رسانه و تصویرسازی، پیش از اشغال زمین، ذهن را اشغال می‌کنند.

رکن سوم، مهار اشاعه بی‌ضابطه اخبار خوف و امن و ارجاع آن به صاحبان صلاحیت است. خداوند می‌فرماید:

﴿وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ

مِنْهُمْ لَعَلِمَ الَّذِينَ يَسْتَبْطُونَهُ مِنْهُمْ﴾؛ «و هنگامی که خبری از امنیت یا ترس به آنان برسد، آن را منتشر می‌کنند؛ در حالی که اگر آن را به پیامبر و صاحبان امر ارجاع می‌دادند، کسانی که توان استنباط دارند، حقیقت آن را درمی‌یافتند».

مفاد آیه آن است که هر خبر هراس‌آفرین یا امیدساز، لزوماً قابل انتشار عمومی نیست و باید در پرتو تحلیل تخصصی و فهم استنباطی سنجیده شود. این منطق قرآنی، مستقیماً با وضعیت رسانه‌ای امروز قابل تطبیق است؛ فضایی که در آن، سرعت انتشار بر صحت غلبه یافته و دشمن می‌کوشد با تکثیر خبر نیمه‌صادق، جامعه را از درون بی‌ثبات کند.

امام شهید خامنه‌ای مد ظله العالی درباره سازوکار پیچیده استعمار جدید تصریح می‌کنند:

«امروز دیو چند چهره استعمار، همه توانایی‌های خود را برای به زانو در آوردن اسلام به عرصه آورده است؛ از نیروی نظامی و مشت آهنین و اشغال صریح تا زنجیره اهریمنی تبلیغات و به کارگیری هزاران سامانه دروغ‌پراکنی و شایعه‌سازی...» (پیام به کنگره عظیم حج، ۱۳۸۸/۹/۵).

تعبیر «زنجیره اهریمنی تبلیغات» و «هزاران سامانه دروغ‌پراکنی و شایعه‌سازی» به‌خوبی نشان می‌دهد که از منظر ایشان، نبرد اصلی فقط بر سر انتقال اطلاعات نیست، بلکه بر سر سازمان‌دهی ادراک، مهندسی هیجان و تخریب قدرت تشخیص امت اسلامی است.

در منابع شرق‌شناسانه و ادبیات غربی مرتبط با اسلام نیز می‌توان رگه‌های این تصویرسازی منفی را دید؛ جایی که اسلام گاه نه به‌مثابه یک سنت معرفتی و تمدنی مستقل، بلکه در قالب مسئله‌ای امنیتی، تاریخی شکست‌خورده یا تهدیدی برای نظم مدرن بازنمایی می‌شود (Esposito, 1999: 23-49; Green, 2019: 173-212). هرچند همه این آثار یکسان نیستند، اما در سطح گفتمانی، برساخت «مسئله اسلام» زمینه را برای مشروعیت‌بخشی به انواع فشار سیاسی، فرهنگی و رسانه‌ای فراهم می‌کند. در برابر این وضعیت، رسانه انقلابی باید بر خلاف منطق بازتاب‌گر منفعل، به کنشگری بصیرت‌بنیان روی آورد؛ یعنی هم منبع را بشناسد، هم غرض را، هم زمان انتشار را، و هم اثر روانی محتوا را.

به نظر نگارنده، آیات تبیین، بصیرت و ارجاع خبر به مرجع صالح، هندسه‌ای کامل برای مواجهه با جنگ روانی و تصویرسازی منفی به‌دست می‌دهند؛ نخست، خبر باید از حیث منبع و غرض پالایش شود؛ دوم، روایت باید در پرتو بصیرت و نه در فضای تهیج فهم گردد؛ و سوم، افکار عمومی نباید به میدان آزمایش شایعات و القانات دشمن تبدیل شود. بر این اساس، رسانه انقلابی در الگوی قرآنی، صرفاً ابزار دفاع تبلیغاتی نیست، بلکه نهاد صیانت از عقل جمعی و حافظ استقلال ادراکی امت است؛ و همین استقلال ادراکی، شرط بنیادین خنثی‌سازی شرق‌شناسی استعماری در عصر جنگ روایت‌هاست.

د. راهکارهای سیاسی-اجتماعی الگوی قرآنی مواجهه

در اندیشه قرآنی مواجهه با شرق‌شناسی استعماری، راهکارهای سیاسی-اجتماعی نه به عنوان تدابیر مقطعی یا واکنش‌های دفعی، بلکه به مثابه ارکان تحقق یک نظم عادلانه و مستقل طرح می‌شوند که با تکیه بر وحدت امت، اصلاح ساختارهای قدرت و تحقق عدالت، زمینه‌ساز عبور از سلطه و استقرار تمدن نوین اسلامی می‌گردند.

۱. تقویت وحدت امت اسلامی و مدیریت اختلافات مذهبی

وحدت امت اسلامی در الگوی قرآنی مواجهه با شرق‌شناسی استعماری، صرفاً یک توصیه اخلاقی برای کاهش تنش‌های درون‌دینی نیست، بلکه یک اصل راهبردی برای خنثی‌سازی منطق سلطه است. استعمار جدید، به‌ویژه در صورت‌بندی‌های فرهنگی و شرق‌شناسانه خود، همواره کوشیده است جهان اسلام را نه به مثابه یک کلیت تاریخی-تمدنی، بلکه به صورت مجموعه‌ای از هویت‌های متنازع، ناسازگار و آماده فروپاشی بازنمایی کند. از این رو، قرآن کریم وحدت را در سطحی فراتر از همدلی عاطفی، به مثابه سازوکار حفظ قدرت اجتماعی، صیانت از هویت جمعی و جلوگیری از نفوذ دشمن صورت‌بندی می‌کند.

آیه بنیادین در این زمینه، فرمان صریح به اعتصام جمعی است:

﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا﴾؛ «و همگی به ریسمان خدا چنگ زنید و پراکنده نشوید، و نعمت خدا را بر خود یاد کنید، آن‌گاه که دشمن یکدیگر بودید، پس میان دل‌های شما الفت برقرار کرد و به نعمت او برادر شدید، و بر لبه پرتگاهی از آتش بودید، پس شما را از آن نجات داد».

«حبل‌الله» به هر آنچه مانع سقوط در ضلالت است تفسیر شده و با استناد به حدیث ثقلین، از مهم‌ترین مصادیق آن، کتاب خدا و عترت دانسته شده است؛ بر این اساس، اعتصام نه یک گردهم‌آیی صوری، بلکه تمسک مشترک به مرجع الهی نجات‌بخش است (بالا، ۱۳۸۸: ۳۲۲/۱-۳۲۳). «اعتصام» به اعتماد و تمسک به دین اسلام و کتاب الهی معنا شده و «جمیعاً» بر اجتماع حول این محور دلالت دارد، نه صرف کنار هم بودن بی‌مبنا؛ بنابراین، تفرقه در این آیه تنها پراکندگی سیاسی نیست، بلکه فاصله‌گرفتن از حق مشترک و بازگشت به منازعات جاهلی است (بیضاوی، ۱۴۱۸: ۳۲/۲).

از این منظر، وحدت اسلامی به معنای حذف تکثرات علمی و مذهبی نیست، بلکه به معنای مهار اختلاف و جلوگیری از تبدیل آن به تنازع اجتماعی و تمدنی است.

قرآن در آیه دیگری، پیامد راهبردی نزاع را آشکار می‌سازد:

﴿وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ

الصَّابِرِينَ﴾: «از خدا و پیامبرش اطاعت کنید و با یکدیگر نزاع نکنید که سست می‌شوید و قدرت و شوکت شما از میان می‌رود؛ و شکست‌ناپذیر باشید که خدا با شکست‌ناپذیران است».

علامه طباطبائی، «ریح» را به معنای عزت، دولت و غلبه دانسته و توضیح می‌دهد که این تعبیر استعاره از نیروی مؤثر اجتماعی است؛ یعنی نزاع داخلی، انرژی جمعی امت را مستهلک می‌کند و قدرت پیش‌برنده آن را از میان می‌برد (طباطبائی، ۱۳۸۵: ۱۳۴/۹). بنابراین، اختلاف مذهبی آنگاه که از مرز بحث علمی بگذرد و به فرسایش اراده مشترک بینجامد، عملاً در خدمت همان منطقی قرار می‌گیرد که استعمار برای تضعیف جهان اسلام دنبال می‌کند.

این معنا در آیه اخوت ایمانی، به سطح مدیریت عملی اختلاف ارتقا می‌یابد:

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾: «مؤمنان برادر

یکدیگرند؛ پس میان برادران خود اصلاح برقرار کنید و از خدا پروا نمایید، باشد که مشمول رحمت شوید».

در تفسیر نمونه، تعبیر «إِنَّمَا» بر انحصار دلالت دارد؛ یعنی رابطه مؤمنان در منطق قرآن، اساساً برادری است و هر نزاعی وضعی عارضی و خلاف اصل به‌شمار می‌رود. از این رو، «فَأَصْلِحُوا» یک توصیه حاشیه‌ای نیست، بلکه تکلیف اجتماعی مستقیم برای بازگرداندن روابط از ساحات متنازع به ساحات اخوت است (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۷: ۱۶۹/۲۲-۱۷۰). این نکته تعیین‌کننده است، زیرا شرق‌شناسی استعماری معمولاً شکاف‌های مذهبی را نه به عنوان مسئله‌ای قابل مدیریت درون‌تمدنی، بلکه به مثابه نشانه ناتوانی ذاتی اسلام در سامان‌دهی تکرر معرفی می‌کند. در برابر چنین روایتی، الگوی قرآنی نشان می‌دهد که اختلاف، مادام که در چارچوب اخوت و اصلاح باقی بماند، بحران هویتی نمی‌سازد؛ بحران هنگامی آغاز می‌شود که اختلاف، از سوی نیروهای سلطه‌گر به تعصب، تکفیر و دشمنی پایدار تبدیل شود.

بیانات امام شهید خامنه‌ای^{۱۱} در این منطق قرآنی را دقیقاً در نسبت با پروژه استعماری

توضیح می‌دهد:

«یکی از دستورات قرآن این است که آحاد امت اسلامی با یکدیگر متحد باشند؛ دست در دست یکدیگر بگذارند: «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا...» (نقطه مقابل این آموزش قرآنی، آموزش استعماری است: اختلاف میان مسلمانان. یک عده، یک عده دیگر را تکفیر کنند، لعن کنند، خود را از آنها بری بدانند. این چیزی است که امروز استعمار می‌خواهد» (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در مسابقات بین‌المللی قرآن کریم، ۱۳۹۲/۲/۱۸).

اهمیت این بیان در آن است که تفرقه را صرفاً یک انحراف اخلاقی نمی‌داند، بلکه آن را «آموزش استعماری» می‌خواند؛ یعنی نزاع فرقه‌ای، بخشی از برنامه تربیتی و ادراکی دشمن برای بازسازی جهان اسلام به‌عنوان مجموعه‌ای از واحدهای متخاصم است. در بیانی دیگر نیز این راهبرد چنین توضیح داده می‌شود:

«سیاستمداران استعمارگر به خوبی می‌دانستند که اگر هویت یکپارچه جهان اسلام شکل بگیرد، راه بر سیطره سیاسی و اقتصادی آنان بسته خواهد شد. پس در تلاشی همه‌سویه و بلندمدت، به اختلافات در میان مسلمانان دامن زدند...» (پیام به کنگره عظیم حج، ۱۳۸۵/۱۰/۸).

بدین ترتیب، وحدت در این دستگاه فکری، نه یک آرمان احساساتی، بلکه پیش‌شرط بستن راه سیطره سیاسی و اقتصادی سلطه‌گران است.

در ادبیات شرق‌شناسانه نیز می‌توان ردّ این مسئله را مشاهده کرد؛ آنجا که جهان اسلام غالباً از خلال شکاف‌های فرقه‌ای، قومی و تاریخی خوانده می‌شود و کمتر به ظرفیت‌های وحدت‌بخش درون‌دینی آن توجه می‌گردد (Said, 1978: 228-233; Hourani, 1991: 101-129; Lewis, 1993: 54-76). هرچند در برخی آثار متأخرتر، تصویرهای متوازن‌تری ارائه شده، اما الگوی غالب همچنان بر برجسته‌سازی اختلافات و امنیتی‌سازی تکرار اسلامی استوار است. در برابر این رویکرد، پژوهش‌هایی چون چیتی، موسوی‌مقدم و دامن‌پاک حجامی نیز نشان داده‌اند که مفهوم «امت واحده» در منطق اسلامی بر محور اشتراکات اعتقادی، قبله، قرآن، پیامبر و مصالح کلان امت شکل می‌گیرد و اختلافات مذهبی، تا زمانی که به نفی این مشترکات نینجامد، قابل مدیریت و حتی در برخی سطوح، طبیعی است (چیتی، ۱۴۰۳: ص ۸۷).

به نظر نگارنده، وحدت امت اسلامی در این مقاله باید به‌عنوان یک اصل مقاومت تمدنی فهم شود، نه صرفاً یک فضیلت اخلاقی یا تاکتیک سیاسی موقت. الگوی قرآنی اعتصام، نهی از تنازع و اصلاح ذات‌البین نشان می‌دهد که اسلام، هم مبنای نظری وحدت را فراهم کرده و هم سازوکار

عملی مدیریت اختلاف را. بنابراین، هر قرآنی از دین که اختلاف مذهبی را به مرز دشمنی اجتماعی و تکفیر بکشاند، خواه ناخواه در امتداد همان منطق استعماری قرار می‌گیرد که از پراکندگی مسلمانان، سرمایه سلطه می‌سازد. از این رو، تقویت وحدت اسلامی در اندیشه امام شهید خامنه‌ای تقدس، نه صرفاً پاسداشت همزیستی مذهبی، بلکه بازسازی قدرت جمعی امت برای عبور از مهندسی استعماری تفرقه است.

۲. عدالت اجتماعی و احیای تمدن اسلامی (مقابله با ایران‌هراسی و اسلام‌هراسی)

عدالت اجتماعی در منطق قرآنی، نقطه ثقل احیای تمدن اسلامی و محور مقابله با ایران‌هراسی و اسلام‌هراسی است. آیه «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ»؛ «به راستی پیامبران خود را با دلایل روشن فرستادیم و همراه آنان کتاب و میزان را نازل کردیم تا مردم به عدالت قیام کنند...» رسالت انبیا را به غایت اجتماعی «قیام مردم به قسط» گره می‌زند و بدین ترتیب، عدالت را شرط ساخت تمدن می‌کند (طباطبائی، ۱۳۸۵: ۳۰۱/۱۹-۳۰۲). در تحلیل علامه طباطبائی، «الکتاب» وحی مشتمل بر معارف اعتقادی و اعمال صالح است و «المیزان» یا ترازو و ابزار تنظیم معاملات عادلانه است یا دین به مثابه معیار سنجش عقاید و رفتار؛ به گونه‌ای که «لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ» غایت نزول میزان و ناظر به عادت دادن مردم به نظم عادلانه اجتماعی و اقتصادی است (طباطبائی، ۱۳۸۵: ۳۰۲/۱۹). این پیوند میان کتاب، میزان، قسط و خدید نشان می‌دهد که تمدن اسلامی بدون نهادینه‌سازی عدالت در ساختارها، و بدون قدرت دفاعی و سیاسی برای حفاظت از آن، در برابر سازوکارهای سلطه و بازنمایی‌های استعماری آسیب‌پذیر خواهد بود.

ابن عربی همین معنا را در قالب دیگری تقویت می‌کند؛ آنجا که «الکتاب» را به کتابت شریعت، «المیزان» را به خود عدالت و «الحديد» را به «السيف» و ابزار قهر مشروع تفسیر می‌کند و این سه را ارکان «الكمال النوعي» و «النظام الكلي المؤدي إلى صلاح المعاش و المعاد» می‌داند (ابن عربی، بی‌تا، ۳۲۳/۲). بدین ترتیب، عدالت اجتماعی صرفاً به معنای توزیع منصفانه منابع نیست؛ بلکه به معنای تنظیم قدرت، علم، قانون و قهر در منظومه‌ای است که حیات جمعی را از استضعاف و تحقیر سیستماتیک برهاند. این منطق، مستقیماً به مواجهه با ایران‌هراسی و اسلام‌هراسی مرتبط می‌شود؛

زیرا بخش مهمی از گفتمان‌های استشرافی، اسلام و ایران را یا ذاتاً خشونت‌طلب و غیرعادلانه تصویر می‌کنند (Lewis, 1993: 10-15)، یا ناتوان از تولید نظم عادلانه مدرن. در برابر چنین روایتی، آیه حدید ۲۵ و تفاسیر آن، تصویری بدیل ارائه می‌کنند که عدالت و قدرت دفاعی مشروع، هسته تمدن اسلامی است.

آیه «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ» نیز سطح هنجاری این عدالت را در جامعه اسلامی تبیین می‌کند: «همانا خداوند به عدالت و نیکوکاری و بخشش به نزدیکان فرمان می‌دهد و از زشتی و ناپسندی و تجاوز نهی می‌کند...». از امام صادق (ع) نقل شده که خداوند در میان بندگان جز به عدل و احسان امر ندارد؛ یعنی محور امر و نهی الهی در حیات اجتماعی مؤمنان، همین دو اصل است (قمی، بی‌تا، ۱/۳۸۸). تفسیر المراغی نیز این آیه را جامع مکارم اخلاق دانسته و عدل را به انصاف، احسان را به تفضل و بخشش، و بغی را به ظلم و تعدی به حقوق دیگران تفسیر می‌کند؛ سه پایه ایجابی جامعه اسلامی و سه مانع تمدنی که اگر به آن‌ها بی‌اعتنایی شود، بنیان هر تمدن عادلانه‌ای را فرو می‌پاشد (مراغی، بی‌تا، ۱۳۱/۱۴-۱۳۲). بدین‌سان، هر نوع بازنمایی اسلام به مثابه دینی بی‌اعتنا به عدالت، یا تجربه جمهوری اسلامی به عنوان الگویی تولیدکننده تبعیض، در تعارض با این منطق هنجاری قرار می‌گیرد.

در اندیشه شهید امام خامنه‌ای (ع)، احیای تمدن اسلامی بر محور عدالت، مستقیماً با شکست سازوکارهای استعمار و تصویرسازی استعماری پیوند می‌خورد. ایشان در بیانی صریح می‌فرمایند: «جمهوری اسلامی دارد نشان می‌دهد که یک تمدنی در حال رشد و بالندگی است که اگر به توفیق الهی و به کمک الهی به نتایج خودش برسد، بساط ظلم و استکبار و استعمار دولت‌های غربی برچیده خواهد شد» (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۹۷/۱۰/۱۹).

این تعبیر، جمهوری اسلامی را نه صرفاً یک دولت-ملت، بلکه هسته تمدنی می‌بیند که تحقق عدالت در آن، منجر به برچیده شدن «بساط ظلم و استکبار و استعمار» می‌شود. از این منظر، عدالت اجتماعی درون ایران، بخشی از پروژه بزرگ‌تر شکستن منطق سلطه و در نتیجه، بی‌اعتبارکردن روایت‌های ایران‌هراسانه‌ای است که ایران را تهدیدی برای نظم جهانی معرفی می‌کنند. در ادبیات معاصر درباره تمدن نوین اسلامی نیز همین پیوند دیده می‌شود؛ آن‌گاه که عدالت، استقلال و بازسازی فکر دینی، سه محور احیای تمدن اسلامی معرفی می‌گردند (دهقانی، ۱۴۰۲: ۷۵-۸۰). همچنین در تبیین نسبت انقلاب اسلامی و تمدن نوین، عدالت اجتماعی به عنوان شاخص اصلی عبور از «وضع موجود استعماری» به «وضع مطلوب مستقل» طرح شده است (باباخانی و شجاعی، ۱۴۰۲: ۴۵-۵۰).

شهید امام خامنه‌ای رحمته‌الله با تحلیل سازوکارهای استعمار، عدالت را به سطح ساختار قدرت و علم می‌کشاند. در تبیینی از استعمار نو می‌فرماید:

«بعد از شکست شیوه استعمار مستقیم... استعمار جدید جایگزین آن شد... عوامل آنها... در رأس کشورها قرار می‌گرفتند و چون حکومت متکی به خارج بدون استبداد امکان‌پذیر نیست، با استبداد حکومت می‌کردند و منافع قدرت‌های خارجی را تأمین می‌کردند... مبارزه با استبداد بدون مبارزه با آن قدرت خارجی‌ای که پشت سر دیکتاتور و مستبد قرار دارد، به جایی نمی‌رسد و نمی‌رسد. امروز هم همین‌جور است» (بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش، ۱۳۹۲/۱۱/۱۹).

این تحلیل نشان می‌دهد که بی‌عدالتی داخلی و سلطه خارجی، دو سطح یک واقعیت واحدند؛ بنابراین، عدالت اجتماعی و سیاسی در الگوی قرآنی مواجهه با شرق‌شناسی استعماری، مستلزم مبارزه هم‌زمان با استبداد و استعمار است. بخشی از ادبیات ایران‌هراسی نیز بر همین منطق مبتنی است؛ یعنی ترس از شکل‌گیری الگویی که هم استقلال سیاسی دارد و هم عدالت اجتماعی را پیش می‌برد (رام، ۱۳۹۲: ۶۰-۶۵).

در سطح معرفتی، امام شهید خامنه‌ای رحمته‌الله منشأ استعمار را در علم جداشده از ایمان می‌دانند و این نکته را با دقتی تمدنی بیان می‌کنند: «استعمار از علم پدید آمد. علم توانست آنها را قوی کند، مقتدر کند؛ لذا راه افتادند اطراف دنیا، استعمار به وجود آمد... وقتی که استعمار از علم زائیده شد و قدرت بین‌المللی و قدرت سیاسی متکی به علم شد، این علم را در اختیار دیگران نباید بگذارند؛ و الا این قدرت تهدید می‌شود. و تا امروز همین جور عمل کردند.» (بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۸۹/۶/۱۴).

ایشان در بیان دیگری نیز می‌افزایند: «اگر ایمان با دانش همراه بود، اصلاً استعمار و استعمار نو... به وجود نمی‌آمد... علم جدا از ایمان، این است و شما در دانشگاه اسلامی، می‌خواهید این خلأ را پر و علم را با ایمان آمیخته کنید» (بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، ۱۳۸۴/۱۰/۲۹).

بر این اساس، عدالت اجتماعی تمدنی، بدون اصلاح نسبت میان علم و ایمان ممکن نیست؛ زیرا علم جدا از ایمان، به قول ایشان، منشأ تسلط قهرآمیز بر ملت‌ها و غارت ثروت‌هاست. تحلیل‌های اسلام‌هراسی در غرب نیز نشان داده‌اند که بخش مهمی از ترس نسبت به اسلام، از

مواجهه جهان غرب با امکانی برمی‌خیزد که می‌تواند «علم و ایمان» را در چارچوبی غیرلیبرال ترکیب کند (Helbling, 2012: 5-10; Green, 2019: 40-45). ایران‌هراسی جدید، دقیقاً در واکنش به الگوی شکل گرفته است که علم، عدالت و استقلال را در چارچوبی اسلامی به هم پیوند می‌زند (جعفری، ۱۴۰۳: ۹۰-۹۵).

به نظر نگارنده، بر اساس این شواهد قرآنی، تفسیری و نظری، عدالت اجتماعی در اندیشه شهید امام شهید خامنه‌ای (ره)، محور الگوی قرآنی مواجهه با شرق‌شناسی استعماری است؛ محوری که سه کارکرد هم‌زمان دارد: نخست، در سطح داخلی، ساختارهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی را به سمت قسط و نفی استضعاف سوق می‌دهد و بدین ترتیب، زمینه احیای تمدن اسلامی را فراهم می‌سازد، دوم، در سطح جهانی، عدالت مبتنی بر استقلال و پیوند علم و ایمان، منطق استعمار و اسلام‌هراسی را از درون به چالش می‌کشد؛ زیرا نشان می‌دهد که اسلام قادر است نظامی عادلانه و کارآمد بسازد، نه اینکه صرفاً دین عقب‌ماندگی باشد. سوم، در سطح گفت‌وگویی، عدالت اجتماعی، ابزار نقد و بازخوانی روایت‌های استشرافی است که اسلام و ایران را از منظر ترس و تهدید تعریف می‌کنند. از این منظر، الگوی قرآنی عدالت در حدید ۲۵ و نحل ۹۰، در پیوند با قرائت شهید امام خامنه‌ای (ره) از علم، ایمان و استعمار، بنیان نظری مقابله با ایران‌هراسی و اسلام‌هراسی و شالوده تمدن نوین اسلامی را تشکیل می‌دهد.

هـ. تحلیل و ارزیابی

«شرق‌شناسی استعماری» صرفاً یک سنت مطالعاتی درباره شرق نیست، بلکه یکی از سازوکارهای معرفتی تولید و تثبیت سلطه در نظم مدرن است. اهمیت این نتیجه در آن است که پژوهش حاضر توانسته میان سه حوزه‌ای که معمولاً جدا از هم بررسی می‌شوند - یعنی مبانی قرآنی، اندیشه امام شهید خامنه‌ای (ره)، و ادبیات انتقادی استشرق و استعمار - پیوندی منسجم برقرار کند. بدین ترتیب، مسئله از سطح نقد یک گفتمان آکادمیک فراتر رفته و به سطح یک الگوی تمدنی مقاومت و بازسازی هویت ارتقا یافته است.

نخستین دستاورد این مقاله، بازتعریف دقیق مفهوم استعمار است. در این پژوهش، استعمار تنها به معنای اشغال سرزمین یا سیطره مستقیم سیاسی فهم نشده، بلکه به مثابه منظومه‌ای از سلطه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و معرفتی تبیین شده است. این تعریف چندلایه، امکان فهم نسبت

استعمار نو و فرانو با شرق‌شناسی استعماری را فراهم می‌کند. بر این اساس، شرق‌شناسی در شکل معاصر خود، بخشی از فرایند بزرگ‌تری است که از طریق تولید تصویرهای کلیشه‌ای از اسلام و ایران، ایجاد دوگانه «ما/دیگری»، و بازنمایی مسلمانان به‌عنوان سوژه‌هایی نیازمند هدایت، در خدمت استمرار هژمونی غرب قرار می‌گیرد. بنابراین، ارزش تحلیلی مقاله در این است که از سطح توصیف صرف استشراق عبور کرده و کارکرد سلطه‌ساز آن را آشکار ساخته است.

دومین نتیجه مهم، تبیین مبانی قرآنی مواجهه با این منظومه است. مقاله نشان داد که قرآن کریم برای مواجهه با سازوکارهای سلطه، فقط به اعتراض عاطفی یا واکنش سیاسی بسنده نمی‌کند، بلکه یک دستگاه هدایتی منسجم ارائه می‌دهد. در این دستگاه، دشمن‌شناسی به‌معنای شناسایی منطق استکبار و تحریف است؛ نفی سیل، اصل عدم‌پذیرش هرگونه راه سلطه‌پایدار بر جامعه مؤمنان است؛ و عزت مؤمنان، مبنای ایجابی استقلال و اعتمادبه‌نفس تمدنی به شمار می‌آید. در نتیجه، مقاله موفق شده است نشان دهد که مواجهه با شرق‌شناسی استعماری، از منظر قرآن، نه صرفاً یک پروژه دفاعی، بلکه تلاشی برای صیانت از هویت، مرجعیت معرفتی و قدرت درون‌زای امت اسلامی است.

سومین دستاورد مقاله، روشن کردن جایگاه اندیشه امام شهید خامنه‌ای رحمته‌الله به‌عنوان خوانش معاصر این مبانی قرآنی است. در متن مقاله، بیانات ایشان نه به‌عنوان نقل قول‌هایی جدا افتاده، بلکه به‌منزله تفسیر عملی و تمدنی آیات مورد استفاده قرار گرفته‌اند. این امر، انسجام نظری پژوهش را افزایش داده است؛ زیرا نشان می‌دهد آنچه در قرآن به‌صورت اصل و قاعده آمده، در اندیشه امام شهید خامنه‌ای رحمته‌الله در قالب سیاست فرهنگی، جنگ رسانه‌ای، مقابله با استبداد وابسته، وحدت اسلامی، عدالت اجتماعی و تمدن‌سازی بازخوانی شده است. به بیان دیگر، مقاله توانسته از سطح «تفسیر مفاهیم» به سطح «کاربرد تاریخی و تمدنی مفاهیم» حرکت کند.

چهارمین نکته، توجه مقاله به پیوند میان علم، ایمان و سلطه است. این بخش از تحلیل به‌ویژه از این حیث مهم است که نشان می‌دهد شرق‌شناسی استعماری تنها در سطح زبان و روایت عمل نمی‌کند، بلکه در سطح تولید علم نیز اثرگذار است. از این منظر، علم جدا از ایمان می‌تواند به ابزاری برای سلطه، تحقیر و بازتولید نابرابری تبدیل شود. مقاله با اتکا به بیانات امام شهید خامنه‌ای رحمته‌الله، این رابطه را به‌خوبی توضیح داده و نشان داده است که مواجهه با سلطه معرفتی، مستلزم بازسازی نسبت میان دانش، ارزش و هدایت الهی است. این نکته، از مهم‌ترین امتیازات پژوهش به‌شمار می‌آید.

در سطح راهکارها نیز مقاله به‌خوبی نشان داده که پاسخ قرآنی به شرق‌شناسی استعماری، چندسطحی و درهم‌تنیده است. این پاسخ تنها فرهنگی یا تنها سیاسی نیست، بلکه از مقابله با تهاجم فرهنگی و خودبیگانگی آغاز می‌شود، با بصیرت و رسانه انقلابی در میدان جنگ روانی ادامه می‌یابد، و در نهایت به وحدت امت اسلامی و عدالت اجتماعی به‌مثابه زیربنای تمدن نوین اسلامی می‌رسد. در اینجا، ارزش مقاله در آن است که میان این سطوح گسست ایجاد نکرده و همه را در یک زنجیره مفهومی منسجم قرار داده است. بدین ترتیب، روشن می‌شود که مقاومت در برابر شرق‌شناسی استعماری فقط با نقد متون غربی حاصل نمی‌شود، بلکه نیازمند بازسازی هویت، اصلاح مناسبات اجتماعی و تقویت اراده جمعی امت اسلامی است.

با این حال، ارزیابی نهایی مقاله نشان می‌دهد که مهم‌ترین قوت آن، جامعیت تحلیلی و انسجام درونی آن است؛ اما در عین حال، اگر بخواهیم به‌عنوان پژوهشگر این متن را تکمیل‌تر کنیم، می‌توان در پژوهش‌های بعدی به دو جهت پیش رفت: نخست، بررسی تطبیقی بیشتر میان آثار کلاسیک و متأخر شرق‌شناسی با مصادیق عینی رسانه‌ای و دانشگاهی امروز؛ و دوم، استخراج الگوهای اجرایی دقیق‌تر برای نهادهای آموزشی، رسانه‌ای و فرهنگی در چارچوب همین الگوی قرآنی. با این وجود، در وضعیت فعلی نیز مقاله توانسته چارچوبی روشن، مستند و قابل دفاع برای مواجهه با شرق‌شناسی استعماری عرضه کند.

در جمع‌بندی تحلیلی، می‌توان گفت این مقاله موفق شده است از دل آیات قرآن، تفاسیر معتبر، و بیانات امام شهید خامنه‌ای (ره)، یک الگوی مقاومت تمدنی استخراج کند که در آن، شناخت دشمن، نفی سلطه، صیانت از هویت، بازسازی علم ایمانی، وحدت امت و عدالت اجتماعی اجزای به‌هم‌پیوسته یک پروژه بزرگ‌تر - یعنی تمدن‌سازی اسلامی - هستند. از این منظر، ارزش نهایی پژوهش در آن است که شرق‌شناسی استعماری را نه پایان راه، بلکه نقطه آغاز بازاندیشی در نسبت اسلام با جهان معاصر نشان می‌دهد؛ بازاندیشی‌ای که مقصد آن، خروج از حاشیه‌نشینی معرفتی و ورود به افق استقلال، عزت و قسط است.

نتیجه گیری

نتایج این پژوهش نشان داد که «الگوی قرآنی مواجهه با شرق‌شناسی استعماری» در اندیشه شهید امام خامنه‌ای رحمته‌الله، صرفاً به سطح واکنش سیاسی یا نقد معرفتی محدود نیست، بلکه در قالب یک الگوی تمدنی و چندسطحی صورت‌بندی می‌شود. در این الگو، استعمار نه یک پدیده تاریخی منقطع، بلکه استمرار منطقی استکبار، تحریف حقیقت، استضعاف ساختاری و سلطه معرفتی است که در دوره معاصر در قالب استعمار نو، استعمار فرانو و شرق‌شناسی استعماری تجلی یافته است. مبانی قرآنی تحلیل، با تأکید بر دشمن‌شناسی مبتنی بر منطق استکبار، قاعده نفی سبیل و اصل عزت الهی مؤمنان، هرگونه مشروعیت‌بخشی به سلطه پایداری کافران بر جامعه ایمانی را نفی می‌کند و استقلال سیاسی-فرهنگی را نه یک تاکتیک، بلکه مقتضای ایمان می‌داند.

اندیشه شهید امام خامنه‌ای رحمته‌الله، این مبانی را در بستر تجربه معاصر جهان اسلام و انقلاب اسلامی بازخوانی می‌کند و نشان می‌دهد که استعمار نو، با اتکا به علم جدا از ایمان، شبکه‌ای از استبداد داخلی، وابستگی سیاسی، جنگ روانی، اسلام‌هراسی و ایران‌هراسی را سامان می‌دهد. بر این اساس، راهکارهای قرآنی مواجهه، در سه ساخت اصلی به هم پیوسته جای می‌گیرند: ساخت فرهنگی-هویتی (مقابله با تهاجم فرهنگی، غرب‌زدگی و خودبیگانگی)، ساخت رسانه‌ای-شناختی (بصیرت، تبیین، مدیریت خبر و رسانه انقلابی) و ساخت سیاسی-اجتماعی (وحدت امت، مدیریت اختلافات مذهبی، عدالت اجتماعی و تمدن‌سازی). تجربه انقلاب اسلامی، به‌ویژه در تأکید بر عدالت اجتماعی، استقلال و پیوند علم و ایمان، شواهدی عینی از امکان تحقق این الگو ارائه می‌کند. در جمع‌بندی، می‌توان گفت این الگو، افقی از مواجهه را پیشنهاد می‌کند که در آن نقد شرق‌شناسی استعماری با بازسازی هویت، ساخت قدرت عادلانه و حرکت به سوی تمدن نوین اسلامی درهم تنیده است.

فهرست منابع

- قرآن کریم.
- ابن عاشور، محمد طاهر، تفسیر التحریر والتنویر المعروف بتفسیر ابن عاشور، بیروت: فرهنگ نشر نو، ۱۴۲۰ق.
- ابن عربی، محمد بن علی، تفسیر ابن عربی، بیروت: دارصادر، بی‌تا.
- ابن منظور، جمال‌الدین، لسان العرب، بیروت: دارصادر، ۱۴۱۴ق.
- اسکندری، مصطفی، جریان‌شناسی روشنفکری در ایران، تهران: نشر حکمت و عرفان، ۱۴۰۳ش.
- انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، چاپ دوم، تهران: سخن، ۱۳۸۲ش.
- آشوری، داریوش، دانشنامه سیاسی، چاپ چهاردهم، تهران: مروارید، ۱۳۸۶ش.
- باباخانی، مجتبی و شجاعی، جبار، انقلاب و تمدن نوین اسلامی، تهران: کانون اندیشه جوان، ۱۴۰۲ش.
- بابایی، علی و بهمن آقایی، فرهنگ علوم سیاسی، تهران: نشر ویس، ۱۳۶۵ش.
- بلاغی، محمدجواد، آلاء الرحمن فی تفسیر القرآن، تهران: بنیاد بعثت، ۱۳۸۸ش.
- بیضاوی، ناصرالدین ابوسعید عبدالله، أنوار التنزیل وأسرار التأویل، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۸ق.
- جعفری، سیدحسین، ایران‌هراسی و اسلام‌هراسی از منظر غرب، تهران: نشر زرواژه، ۱۴۰۳ش.
- جنیدی، رضا، تکنیک‌های عملیات روانی و شیوه‌های مقابله، مشهد: نشر آستان قدس رضوی، ۱۴۰۱ش.
- چیتی، سمیه، آینده جهان، امت واحد، تهران: نشر نقد فرهنگ، ۱۴۰۳ش.
- حسینی، فضل‌الله و حیدری، سیدلیث، تمدن غربی، تمدن اسلامی و غرب‌گرایی، تهران: نشر شلاک، ۱۳۸۲ش.
- خدایی، جابر، تکنیک‌های عملیات روانی در رسانه‌ها، تهران: نشر سبز، ۱۳۹۸ش.
- دهخدا، علی‌اکبر، لغتنامه دهخدا، چاپ اول، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۳ش.
- دهقانی، سیدامیرحسین، نظریه‌های احیاء و بازسازی تمدن اسلامی، تهران: نشر سروش، ۱۴۰۲ش.
- رازقی، علیرضا، مقدمه‌ای بر جنگ نرم و عملیات روانی، تهران: آزادی قلم، ۱۴۰۳ش.

- رام، هگایی، ایران هراسی: منطق نگرانی اسرائیل، تهران: نشر مروارید، ۱۳۹۲ش.
- ریاحی مهر، باقر، راهکارهای قرآنی مقابله با توطئه‌های آمریکا علیه انقلاب اسلامی، قرآن پژوهی خاورشناسان، دوره ۱۶، شماره ۳۱، ۱۴۰۰ش.
- سلحشور، محمدحسین، استعمارفرانو از منظر مقام عظمای ولایت حضرت امام خامنه‌ای، کنفرانس بین‌المللی اقتصاد، حسابداری، مدیریت و علوم اجتماعی، ۱۳۹۳ش.
- سهرابی، حسین، بیداری اسلامی در پرتو قاعده قرآنی نفی سبیل، تهران: گنج معلم، ۱۳۹۹ش.
- شاه‌عبدالعظیمی، حسین، تفسیر اثنی‌عشری، تهران: میقات، ۱۳۶۳ش.
- صدری افشار، غلامحسین، فرهنگ فارسی امروز، چاپ اول، تهران: کلمه، ۱۳۷۷ش.
- صفقاتاج، مجید، انقلاب اسلامی و استعمار فرانو در منطقه، چاپ اول، تهران: سفیر اردهال، ۱۳۸۷ش.
- طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه موسوی همدانی، تهران: دار العلم، ۱۳۸۵ش.
- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، چاپ سوم، تهران: انتشارات ناصر خسرو، ۱۳۷۲ش.
- طبری، محمد بن جریر، تفسیر طبری، بیروت: دارالمعرفة، ۱۴۱۲ق.
- طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، تصحیح سیداحمد حسینی اشکوری، چاپ سوم، تهران: مرتضوی، ۱۳۷۵ش.
- طلوسی، محمد بن حسن، التبیان فی تفسیر القرآن، ج ۲، تحقیق احمد حبیب قصیر العاملی، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۷ق.
- طیب، عبدالحسین، اطیب البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات اسلام، ۱۳۷۸ش.
- علی‌بابایی، غلامرضا، تاریخ سیاست خارجی ایران از شاهنشاهی هخامنشی تا به امروز، چاپ اول، تهران: درس، ۱۳۷۵ش.
- غلامی، محمد، بررسی فقهی و حقوقی قاعده نفی سبیل، تهران: نشر شاملو، ۱۳۸۸ش.
- فروزان، یونس و حامد، استعمار نوین (تبیین راهکارهای مبارزه با استعمار)، تهران: نشر هوپار، ۱۳۹۴ش.
- فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، الصافی فی تفسیر القرآن، تهران: مکتبه الصدر، ۱۳۷۳ش.

- قرشی بنایی، علی اکبر، تفسیر أحسن الحديث، تهران: بنیاد بعثت، ۱۳۷۷ش.
- قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر قمی، قم: دارالکتاب، بی‌تا.
- محمودی، اکبر، نقش چهل سال انقلاب اسلامی در توسعه آموزش‌های استشراف، قرآن پژوهی خاورشناسان، دوره ۱۳، شماره ۲۵، ۱۳۹۷ش.
- مدرسی، محمدتقی، تفسیر هدایت، مشهد: آستان قدس رضوی، ۱۳۷۷ش.
- مراغی، احمد مصطفی، تفسیر مراغی، بیروت: دارالفکر، بی‌تا.
- معین، محمد، فرهنگ فارسی، چاپ چهارم، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۰ش.
- مکارم شیرازی، ناصر و جمعی از همکاران، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۷ش.
- منصوری، جواد، ویژگی‌های امپریالیسم، چاپ دوم، تهران: حزب جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱ش.
- مولایی، مرتضی، شناخت نظام سلطه، تهران: دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (علیه السلام)، ۱۴۰۴ش.
- مهرداد، محمود، فرهنگ جدید سیاسی، تهران: نشر هفته، ۱۳۶۳ش.

References

- Esposito, John L., The Islamic Threat: Myth or Reality?, 3rd ed., New York: Oxford University Press, 1999.
- Hourani, Albert, Islam in European Thought, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Lewis, Bernard, What Went Wrong?: Western Impact and Middle Eastern Response, New York: Oxford University Press, 2002.
- Lewis, Bernard, Islam and the West, New York: Oxford University Press, 1993.
- Said, Edward W., Orientalism, New York: Pantheon Books, 1978.
- Todd H. Green, The Fear of Islam: An Introduction to Islamophobia in the West, 2nd ed., 2019.
- Varisco, Daniel Martin, Reading Orientalism: Said and the Unsaid, Seattle: University of Washington Press, 2007.

بیانات

- بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۹۷/۱۰/۱۹، <https://khl.link/f/41393>.
- بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش، ۱۳۹۲/۱۱/۱۹، <https://khl.link/f/25260>.
- بیانات در دیدار شرکت کنندگان در مسابقات بین‌المللی قرآن کریم، ۱۳۹۲/۲/۱۸، <https://khl.link/f/22828>.

دیدار یابی بونی رئیس‌جمهور بنین و رئیس دوره‌ای اتحادیه‌ی آفریقا با رهبر انقلاب، ۱۳۹۱/۶/۱۰،
<https://khl.ink/f/20900>.

بیانات در دیدار مردم استان فارس، ۱۳۹۰/۲/۳، <https://khl.ink/f/12163>.

بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۸۹/۶/۱۴، <https://khl.ink/f/10055>.

پیام به کنگره عظیم حج، ۱۳۸۸/۹/۵، <https://khl.ink/f/8436>.

بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان بسیجی، ۱۳۸۶/۸/۹، <https://khl.ink/f/3408>.

پیام به کنگره عظیم حج، ۱۳۸۵/۱۰/۸، <https://khl.ink/f/235>.

بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، ۱۳۸۴/۱۰/۲۹، <https://khl.ink/f/3328>.

References

- The Holy Quran.
- Ali-Babaei, Gholam-Reza. *Tarikh-e Siasat-e Khareji-ye Iran az Shahanshahi-ye Hakhamanesh i ta Emruz* (A History of Iran's Foreign Policy from the Achaemenid Empire to the Present), 1st ed. Tehran: Dorsa, 1375 SH (1996 CE).
- Anvari, Hasan. *Farhang-e Bozorg-e Sokhan* (The Great Sokhan Dictionary), 2nd ed. Tehran: Sokhan, 1382 SH (2003 CE).
- Ashuri, Dariush. *Daneshname-ye Siasi* (Political Encyclopedia), 14th ed. Tehran: Morvarid, 1386 SH (2007 CE).
- Babaei, Ali, and Bahman Aghaei. *Farhang-e Olum-e Siasi* (Dictionary of Political Sciences). Tehran: Nashr-e Vais, 1365 SH (1986 CE).
- Babakhani, Mojtaba, and Jabbar Shojaei. *Enghelab va Tamaddon-e Novin-e Eslami* (The Revolution and the New Islamic Civilization). Tehran: Kanun-e Andishe-ye Javan, 1402 SH (2023 CE).
- Balaghi, Muhammad-Javad. *Ala al-Rahman fi Tafsir al-Quran* (The Bounties of the Merciful in the Interpretation of the Quran). Tehran: Bonyad-e Besat, 1388 SH (2009 CE).
- Baydawi, Nasir al-Din Abu Said Abdollah. *Anwar al-Tanzil wa Asrar al-Tavil* (The Lights of Revelation and the Secrets of Interpretation). Beirut: Dar Ihya al-Torath al-Arabi, 1418 AH (1997 CE).
- Chiti, Somayeh. *Ayande-ye Jahan, Ommat-e Vahdeh* (The Future of the World and the United Ummah). Tehran: Nashr-e Naqd-e Farhang, 1403 SH (2024 CE).
- Dehghani, Seyyed Amir-Hosayn. *Nazariyeh-haye Ehya va Bazsazi-ye Tamaddon-e Eslami* (Theories of the Revival and Reconstruction of Islamic Civilization). Tehran: Nashr-e Soroush, 1402 SH (2023 CE).
- Dehkhoda, Ali-Akbar. *Loghatname-ye Dehkhoda* (Dehkhoda Dictionary), 1st ed. Tehran: University of Tehran, 1373 SH (1994 CE).
- Eskandari, Mostafa. *Jaryan-Shenasi-ye Roshanfekri dar Iran* (A Study of Intellectual Trends in Iran). Tehran: Nashr-e Hekmat va Erfan, 1403 SH (2024 CE).
- Esposito, John L., *The Islamic Threat: Myth or Reality?*, 3rd ed., New York: Oxford University Press, 1999.

- Feyz Kashani, Muhammad ibn Shah Morteza. *al-Safi fi Tafsir al-Quran* (The Pure Commentary on the Quran). Tehran: Maktaba al-Sadr, 1373 SH (1994 CE).
- Foruzan, Yunus, and Hamed. *Esteamar-e Novin* (Tabyin-e Rahkar-haye Mobarezeh ba Esteamar) (Modern Colonialism: Explaining Strategies for Fighting Colonialism). Tehran: Nashr-e Houyar, 1394 SH (2015 CE).
- Gholami, Muhammad. *Barresi-ye Feqhi va Hoquqi-ye Qaede-ye Nafi-ye Sabil* (A Jurisprudential and Legal Study of the Principle of the Denial of Domination). Tehran: Nashr-e Shamlou, 1388 SH (2009 CE).
- Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. "Bayanat dar Didar-e Asatid va Daneshjuyan-e Daneshgah-e Emam Sadeq" (Statement at the Meeting with Professors and Students of Imam Sadeq University). 29/10/1384 SH (19 January 2006 CE). <https://khl.ink/f/3328>
- Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. "Bayanat dar Didar-e Asatid-e Daneshgah-ha" (Statement at the Meeting with University Professors). 14/6/1389 SH (5 September 2010 CE). <https://khl.ink/f/10055>
- Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. "Bayanat dar Didar-e Danesh-Amuzan va Daneshjuyan-e Basiji" (Statement at the Meeting with Basij Student Pupils and University Students). 9/8/1386 SH (31 October 2007 CE). <https://khl.ink/f/3408>
- Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. "Bayanat dar Didar-e Farmandehan va Karkonan-e Niru-ye Havaei-ye Artesh" (Statement at the Meeting with the Commanders and Personnel of the Air Force of the Army). 19/11/1392 SH (8 February 2014 CE). <https://khl.ink/f/25260>
- Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. "Bayanat dar Didar-e Mardom-e Ostan-e Fars" (Statement at the Meeting with the People of Fars Province). 3/2/1390 SH (23 April 2011 CE). <https://khl.ink/f/12163>
- Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. "Bayanat dar Didar-e Mardom-e Qom" (Statement at the Meeting with the People of Qom). 19/10/1397 SH (9 January 2019 CE). <https://khl.ink/f/41393>
- Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. "Bayanat dar Didar-e Sherkat-Konandegan dar Mosabeqat-e Beyn al-Melali-ye Quran-e Karim" (Statement at the Meeting with Participants in the International Quran Competition). 18/2/1392 SH (8 May 2013 CE). <https://khl.ink/f/22828>

- Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. "Didar-e Yayi Boni, Rais-Jomhur-e Benin va Rais-e Dowre-i-ye Ettehadiye-ye Afriqa ba Rahbar-e Enghelab" (Meeting of Yayi Boni, President of Benin and Chairperson of the African Union, with the Leader of the Revolution). 10/6/1391 SH (31 August 2012 CE). <https://khl.ink/f/20900>
- Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. "Payam be Kongere-ye Azim-e Hajj" (Message to the Great Hajj Congress). 5/9/1388 SH (26 November 2009 CE). <https://khl.ink/f/8436>
- Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. "Payam be Kongere-ye Azim-e Hajj" (Message to the Great Hajj Congress). 8/10/1385 SH (29 December 2006 CE). <https://khl.ink/f/235>
- Hosseini, Fazlollah, and Seyyed Laith Heydari. Tamaddon-e Gharbi, Tamaddon-e Eslami va Gharb-Geraei (Western Civilization, Islamic Civilization, and Westernism). Tehran: Nashr-e Shalak, 1382 SH (2003 CE).
- Hourani, Albert, Islam in European Thought, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Ibn Arabi, Muhammad ibn Ali. Tafsir Ibn Arabi (The Commentary of Ibn Arabi). Beirut: Dar Sader, n.d.
- Ibn Ashur, Muhammad Tahir. Tafsir al-Tahrir wa al-Tanwir al-Maruf bi Tafsir Ibn Ashur (The Commentary of al-Tahrir wa al-Tanwir, Known as the Commentary of Ibn Ashur). Beirut: Farhang-e Nashr-e Now, 1420 AH (1999 CE).
- Ibn Manzur, Jamal al-Din. Lisan al-Arab (The Language of the Arabs). Beirut: Dar Sader, 1414 AH (1993 CE).
- Jafari, Seyyed Hosayn. Iran-Harasi va Eslam-Harasi az Manzar-e Gharb (Iranophobia and Islamophobia from the Western Perspective). Tehran: Nashr-e Zarvazheh, 1403 SH (2024 CE).
- Jonaydi, Reza. Teknik-haye Amaliat-e Ravani va Shevehaye Moqabeleh (Psychological Operations Techniques and Methods of Counteraction). Mashhad: Nashr-e Astan-e Qods-e Razavi, 1401 SH (2022 CE).
- Khodai, Jaber. Teknik-haye Amaliat-e Ravani dar Resaneha (Psychological Operations Techniques in the Media). Tehran: Nashr-e Sabzan, 1398 SH (2019 CE).

- Lewis, Bernard, *Islam and the West*, New York: Oxford University Press, 1993.
- Lewis, Bernard, *What Went Wrong?: Western Impact and Middle Eastern Response*, New York: Oxford University Press, 2002.
- Mahmoudi, Akbar. "Naqsh-e Chehel Sal-e Enghelab-e Eslami dar Tosee-ye Amuzesh-haye Esteshraq" (The Role of Forty Years of the Islamic Revolution in the Development of Orientalist Studies). *Quran-Pajuheshi-ye Khavarehshenasan* (Quranic Studies of Orientalists), vol. 13, no. 25, 1397 SH (2018 CE).
- Makarem Shirazi, Naser, and a group of collaborators. *Tafsir-e Nemuneh* (Sample Commentary). Tehran: Dar al-Kotob al-Islamiyeh, 1377 SH (1998 CE).
- Mansouri, Javad. *Vizhegi-haye Emperialism* (Characteristics of Imperialism), 2nd ed. Tehran: Hezb-e Jomhuri-ye Eslami, 1361 SH (1982 CE).
- Maraghi, Ahmad-Mostafa. *Tafsir-e Maraghi* (The Commentary of Maraghi). Beirut: Dar al-Fekr, n.d.
- Mehrdad, Mahmoud. *Farhang-e Jadid-e Siasi* (The New Political Dictionary). Tehran: Nashr-e Haftah, 1363 SH (1984 CE).
- Modarresi, Muhammad-Taqi. *Tafsir-e Hedayat* (The Commentary of Guidance). Mashhad: Astan-e Qods-e Razavi, 1377 SH (1998 CE).
- Moein, Muhammad. *Farhang-e Farsi* (Persian Dictionary), 4th ed. Tehran: Amir Kabir, 1360 SH (1981 CE).
- Molaei, Morteza. *Shenakht-e Nezam-e Solteh* (Understanding the System of Domination). Tehran: University of Imam Hosayn for Military and Guardianship Training, 1404 SH (2025 CE).
- Qomi, Ali ibn Ibrahim. *Tafsir-e Qomi* (The Commentary of Qomi). Qom: Dar al-Ketab, n.d.
- Qureshi Banaei, Ali-Akbar. *Tafsir-e Ahsan al-Hadith* (The Best Commentary of Hadith). Tehran: Bonyad-e Besat, 1377 SH (1998 CE).
- Ram, Haggai. *Iran-Harasi: Manteq-e Negarani-ye Israel* (Iranophobia: The Logic of Israeli Anxiety). Tehran: Nashr-e Morvarid, 1392 SH (2013 CE).

- Razeqi, Alireza. *Moqaddame-i bar Jang-e Narm va Amaliat-e Ravani* (An Introduction to Soft War and Psychological Operations). Tehran: Azadi-ye Qalam, 1403 SH (2024 CE).
- Riahi-Mehr, Baqer. "Rahkar-haye Qorani-ye Moqabeleh ba Toatehaye Amrika Alayh-e Enghelab-e Eslami" (Quranic Strategies for Confronting American Conspiracies against the Islamic Revolution). *Quran-Pajuheshi-ye Khavarehshenasan* (Quranic Studies of Orientalists), vol. 16, no. 31, 1400 SH (2021 CE).
- Sadri-Afshar, Gholamhosayn. *Farhang-e Farsi-ye Emruz* (Today's Persian Dictionary), 1st ed. Tehran: Kalameh, 1377 SH (1998 CE).
- Safat-Aj, Majid. *Enghelab-e Eslami va Esteamar-e Farano dar Mantagheh* (The Islamic Revolution and Postmodern Colonialism in the Region), 1st ed. Tehran: Safir-e Ardehal, 1387 SH (2008 CE).
- Said, Edward W., *Orientalism*, New York: Pantheon Books, 1978.
- Salehshour, Muhammad-Hosayn. *Esteamar-Farano az Manzar-e Maqam-e Ozma-ye Velayat Hazrat Emam Khamenei* (Postmodern Colonialism from the Perspective of the Supreme Leader, Imam Khamenei). International Conference on Economics, Accounting, Management, and Social Sciences, 1393 SH (2014 CE).
- Shah-Abd al-Azimi, Hosayn. *Tafsir-e Esna Ashari* (Twelver Commentary). Tehran: Miqat, 1363 SH (1984 CE).
- Sohrabi, Hosayn. *Bidari-ye Eslami dar Partow-e Qaede-ye Qorani-ye Nafi-ye Sabil* (Islamic Awakening in the Light of the Quranic Principle of the Denial of Domination). Tehran: Ganj-e Moallem, 1399 SH (2020 CE).
- Tabari, Muhammad ibn Jarir. *Tafsir al-Tabari* (The Commentary of al-Tabari). Beirut: Dar al-Marifah, 1412 AH (1991 CE).
- Tabarsi, Fazl ibn Hasan. *Majma al-Bayan fi Tafsir al-Quran* (The Comprehensive Exposition of the Interpretation of the Quran), 3rd ed. Tehran: Entesharat-e Naser Khosrow, 1372 SH (1993 CE).
- Tabatabai, Muhammad-Hosayn. *al-Mizan fi Tafsir al-Quran* (The Balance in the Interpretation of the Quran), translated by Musavi Hamedani. Tehran: Dar al-Elm, 1385 SH (2006 CE).
- Tayyeb, Abd al-Hosayn. *Atyab al-Bayan fi Tafsir al-Quran* (The Finest Exposition in the Interpretation of the Quran). Tehran: Entesharat-e Eslam, 1378 SH (1999 CE).

- Todd H. Green, *The Fear of Islam: An Introduction to Islamophobia in the West*, 2nd ed., 2019.
- Torihei, Fakhr al-Din. *Majma al-Bahrayn* (The Compendium of the Two Seas), edited by Seyyed Ahmad Hosseini Ashkouri, 3rd ed. Tehran: Mortazavi, 1375 SH (1996 CE).
- Tusi, Muhammad ibn Hasan. *al-Tibyan fi Tafsir al-Quran* (The Elucidation in the Interpretation of the Quran), vol. 2, edited by Ahmad Habib Qasir al-Ameli. Beirut: Dar Ihya al-Torath al-Arabi, 1417 AH (1996 CE).
- Varisco, Daniel Martin, *Reading Orientalism: Said and the Unsaid*, Seattle: University of Washington Press, 2007.